

ERZSÉBET ANGLIA KIRÁLYNŐJE

ÉS

AUSZTRIA.

1563—68.

ADAT A XVI. SZÁZAD VALLÁSI TÖRTÉNELMÉHEZ.

KIADATLAN KÚTFÖK NYOMÁN.

WERTHEIMER EDÉTŐL.

BUDAPEST, 1879.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

ERZSÉBET, ANGLIA KIRÁLYNŐJE ÉS AUSZTRIA. *)

1563—1568.

A vallási változtatások, melyeket Erzsébet és az ő parliamentje fogantatba vettek, a katolikus egyháztól való elszakadás II. Fülöp spanyol király és a pápa előtt kívánatosá tették, hogy Angliát a katholicismus karjaiba ismét visszavezessék. Fülöp király, kinek attól kellett tartania, hogy a protestans Angolország, saját országai számára veszélyes példa lehet, minden reményét arra nézve, hogy Erzsébetet és ennek országát megint a régi hitre térítse, egy osztrák főherczeggel kötendő házasságba helyezte. ¹⁾ Együttal az összes, Fülöp királyhoz közel álló köröket is, saját katolikus érdekek arra indította, hogy ezen házasság iránt kedvező hangulattal viseltesenek. Parmai Margit azt akarta, hogy a házasság egyházi megáldása, a szokott katholicus szertartások mellett menjen végbe, s hogy a mise újból életbe lépjen. ²⁾ De már az 1559-ki nyáron, Fülöp arra a meggyőződésre jutott, hogy a házasság csupán csak Károlynak ama vallomásán szenved hajótörést, hogy ő katolikus. ³⁾ Ha Fülöp azt remélte, hogy Erzsébetet

*) L. az I. Értekezést az V. köt. 6. száma alatt.

¹⁾ Fülöp király Pacheco bíbornokhoz Rómába 1559. augusztus 22. Ugyanez és a következő *M* betűvel jelelt sürgönyök spanyol másolatainak ismeretét Maurenbrecher bonni egyetemi tanár ur szíves közlésének köszönhetem.

²⁾ A parmai főherczegnő által Helfensteinnak adott utasítások 1559. és 60. Simancas, Estado leg^o n° 518. f° 1° (*M*), az aquilai püspök a parmai főherczegnőhez, London 1559. december 27. Simancas, Estado leg^o n° 812. f° 197. (*M*) — — el pretender de la Reyna que se case con mi sa me parece articulo implacable.

³⁾ Fülöp Ferdinandhoz Gent, 1559. jul. 13. leg^o 811. f° 66 (*M*) — — y la principal causa porque creo que no a venido en casar con mi primo siendo cosa que tanto le conviene es porque ella y los suyos le tienen por catholico.

politikai bonyodalmaknál fogva saját, a főherczegre vonatkozó terveinek elfogadására kényszerítheti, úgy igen esalódott. Erzsébet értett ahoz, hogy a viszonyokból hasznot vonjon, s a házasságot egy szigorú katolikussal kikerülje. Mikor sikerült neki a francziákat, kik semmitől sem féltek inkább, mint Angliának Spanyolországgal és a császári házzal való egybeköttetésétől ¹⁾ az ausztriai házassággal megijeszteni, s a spanyol és francia királyokat meghasonlásra indítani, a házassági tárgyalások 1560. nyarán véget értek.

Eme házassági tervnek meghinsulása rögtön fölkelte Franciaországban egy befolyás és hatalom után törekvő pártnak vállalkozó szellemét. Az állambölcshatharingiai bibornok politikája megragadta ez eseményt, hogy II. Ferencz francia király halála által megrendített tekintélyét újból fel-emelje. Nem Erzsébetet, hanem saját unokahugát, Stuart Máriát, ama II. Ferencz özvegyét szemelte ki a főherczeg nejeül. A Guisek, kiknek feje a lotharingi bibornok volt, nem elégedtek meg azzal, hogy a protestáns fejedelem alatt álló Angliának minden hatalmi gyarapodását ellensúlyozzák; egyúttal hatásos tervet gondoltak ki, hogy a protestantismust a tengeren túl megsemmisítsék, s a katholicismust megint helyreállítsák, s hogy jutalmul ezért magok számára Európa tanácsában a legkitünőbb befolyást biztosítsák. Már amaz időben, midőn Erzsébetet II. Fülöp spanyol királyval akarták összeházasítani, s egy ily házasság a francia koronát folytonos veszélylyel fenyegette volna, a Guisek voltak azok, kik Erzsébet, az eretneknő ellen a Theatinok által felgerjesztették IV. Pál pápa gyűlöletét, hogy a római széknak egész hatalmát a spanyol-angol szövetség ellen felhívják. ²⁾ Régtől fogva jól értett hozzá a bibornok, hogy a francia politikának Angliá-ellenes irányt adjon, s egészen azon egyén volt ő, kinek teljes erélye igazán csakis akkor fejlődött ki, mikor saját érdekét veszélyeztetve látta. Hogyha Erzsébet uralkodott Angolországban,

¹⁾ Az aquilai püspök II. Fülöphez; London, 1560. febr. 19. Simancas, Estado leg^o n° 813 P^o 9 (M) — ugyanaz Fülöphez London, 1559. június 27. Simancas, Estado leg^o n° 812 P^o 87 (M); ugyanaz Ferdinandhoz London, 1559. október 30.

²⁾ Ranke: Römische Päpste I. k. 315. l.

akkor a bibornok nővérének leánya, Stuart Mária, legközelebbi igényeit elvesztette Anglia koronájára, melylyel magát az ő meggyőződése szerint jogosultabban ékesíthetné, mint amaz. Ellenben ha Stuart Mária, mint Skócia királynője lépne az angol trónra, akkor a Guisek számára a legfényesebb kilátás nyílik, hogy három nagy ország fölött viseljék a kormány-pálcát. Most a Guisek reményt tápláltak az iránt, hogy a skót királynő és Károly ausztriai főherczeg egybeköttetése után nagyraívgyó szándékukat elérhetendik. Minden oldalról érkeztek az angol államtitkárhoz hírek, az említett, s azt lehetne mondani, az angol állam ügyét jelen alakjában fenyegető tervek fölöl. ¹⁾ Minden udvarhoz eljutott ennek a híre. A bibornok, Ferdinánd császárral Innsbruckban történt összejövetele alkalmával ugyanennek három házasságot hozott javaslatba. Azon iparkodott, hogy a császárt a legbensőbb családi kapcsok által lekötölezzék magának IX. Károly francia királyt, Miksa római királynak legidősb leányával s Ferrara herczegét Ferdinánd egyik leányával akarta összeházasítani. De a legfontosabb ajánlat az volt, hogy Károly főlög. a skóthoni Máriát vegye nőül. ²⁾

E terveket azonban csak egy francia párt forralta. Maga a korona, melynek képviselőjekép ez időben medici Katalin jelentkezik, nem volt ezekben részes. Katalin, ki csak a Guisek bukása után jutathott hatalomra, ama terveknek természetes ellensége volt; a herczegi háznak minden megerősödésétől, mint saját romlásának jelétől kellett félnie. Mig tehát a Guisek az előbbi kombinációkat javaslatba hozták, melyeknek létezéséről Katalin csak az ő tudósítói által szerzett tudomást, saját maga igen tartózkodóan viselte magát. Teljességgel nem akart Angliával ellenkezésbe jönni. Mit törődött ő vallási nyilatkozattal, s mit a protestantismus vagy katholicismussal? a hatalom és az uralkodás volt azon parancs, melynek minden cselekedetét alávetette; mindennek, a mi ezzel ellenkezésbe jött, a protestantismus vagy katholicismusnak fel kellett áldoz-

¹⁾ Calendar of state papers, foreign series, of the reign of Elizabeth 1562: 69 l. n° 147; 1563: 321 l. n° 1201; 1564: 266 l. n° 867.

²⁾ Mignet: Histoire de Marie Stuart I. kötet 135. l. — Froude: History of England, London, 1875. VII kötet 78. l. — Calendar of state papers 1563: 310. l. n° 681; 357. l. n° 772; 207. l. n° 455.

atnia. Miután a Guisek szándékairól értesült, a rennesi püspököt megbízta, hogy pontos híreket küldjön, miszerint saját határozatait megalkothassa. Csak annyiban volt hajlandó a terveket támogatni, amennyiben ez által, hogy saját szavaival éljünk, a francia állam java, vagy sokkal inkább az ő érdeke előmozdítatik. De még inkább mint medici Katalin, s egyszerűs mind mélyebben, Erzsébet ütközik meg a Guisek tervein. Erzsébet és az ő állama fenyegetve volt, ha a lotharingiai bibornok, Stuart Máriának Károly főherczeggel való házasságát keresztülviszi. Challoner, ki úgy Cecilt, mint a királynőt is, eme szándékok felől értesítette, egyúttal figyelmeztette Erzsébetet azon kitünő befolyásra, melylyel a bibornok a pápai és a francia udvarnál bír. ¹⁾ Erzsébetnek nem kellett volna Erzsébetnek lennie, hogy ha szelleme élével rögtön be nem látta volna eme tervek veszélyességét. Stuart Mária és Erzsébet között az ellentétek nagyon is élesek voltak. Mária szigoruan katolikus volt, s legjobban szerette volna mindjárt Franciaországból hazatérése után egész Skótiát a katolicismus karjaiba visszavezetni. Ellenben Erzsébet, a kénytelenség által indítatva, mind jobban a protestantismus felé hajlott. Mária mint Franciaország királynője, Angolország és Skócia czimeit viselte, s mindenkor kész volt az angol trón iránti igényeit Erzsébet ellenében még erőszakkal is érvényesíteni. Hogyan tühette tehát Erzsébet, hogy országa határán egy királynő, ki azt állította, miszerint jogai vannak az angol trónhoz, kívül előbb vagy utóbb viszályba kellett jutnia, mikép tühette Erzsébet, hogy országa határán Stuart Mária, Spanyolország, Ausztria és Franciaországgal való legszorosabb egyesülés által félelmes hatalommá fejlődjék!

Bizonyára megrettent azon, mikor tudtára adták, hogy a Mária és Károly közötti összeköttetés már el van határozva; ²⁾ hogy Franciaország anyakirálynője beleegyezését adta, ³⁾ s hogy a főherczeg nagy előkészületeket tévén, tekintélyes kísérettel Angliába igyekszik. ⁴⁾

¹⁾ Calendar of state papers 1563 : 630. l. n° 1508.

²⁾ Calendar of state papers 1563 : 302. l. n° 659. és 287. l. n° 617.

³⁾ Calendar of state papers 1563 : 287. l. n° 617.

⁴⁾ Ibid 302. l. n° 659.

Mialatt Stuart Mária a Károly főherczeggel való összeköttetésről voltaképen semmit sem akart tudni, s egészen titokban Fülöptől, Don Carlos spanyol herczeget kérte férjül, ¹⁾ miről a császárnak még csak sejtelve sem volt, mégis épen ama terv, mely Mária és az ausztriai főherczeg közötti házasságra vonatkozott, Erzsébet aggodalmait és határozott ellentmondását keltette fel. ²⁾ Erzsébet ezért megizente Máriának, hogy sohasem fogja tűrni e házasságot, s hogy ha valamelyik katolikus herczeghez megy nőül vagy katolikus pártot akar alakítani, Anglia ezt az ellenséges indulat jeléül tekintvén, jövő trónigényeit illetőleg a parlament ki fogná jelenteni, hogy ezeket örökre elvesztette. ³⁾

Ugyanez aggodalmak benyomása alatt történhetett, hogy Angliában újból kísérletet tettek Ausztriához közeledni, s hogy Stuart Máriának Károly főherczeg iránt vélelmezett szándékai megsemmisíttessenek, csupán csak eme okból tarthatta tanácsosnak Erzsébet, vagy minisztere Cecil, miszerint az 1560. évben félbenszakított házassági alkudozások a bécsi udvarnál ismét folyamatba tétessenek.

Későbbi eljárásokból, hogy Erzsébet mindenkor hajlandóbb volt az ausztriai vagy francia házassági ajánlatokat meghallgatni, valahányszor Stuart Mária, Don Carlossal, vagy a főherczeggel, vagy IX. Károly francia királylyal házassági frigyre lépni akart, következtetnünk szabad, hogy hasonló befolyás alatt Angolország részéről kezdeményeztettek az új tárgyalások, mert hogy az első lépést Anglia tette, maga Cecil is megerősíti. ⁴⁾

Cecilnek, ugy látszik, sikerült Németországban levő politikai ügynöke, Mundt által a protestáns fejedelmeket arra birni, hogy e házasság iránt érdeklődjenek, s most már sajtászerű játék tárul szemünk elé. Mig eddigelé Spanyolország, a világ katolikus hatalma e házasságot a katolika egyház érdekében előmozdítani iparkodott, most ezental

¹⁾ Mignet : Histoire de Marie Stuart I. köt. 136. l. — Froude : VII. k. 77 l.

²⁾ Froude : VII. köt. 84. l.

³⁾ Froude : VII. köt. 85. és 86. l.

⁴⁾ Forschungen zur deutschen Geschichte V. k. 38. l.

a protestáns fejedelmek azok, kik protestáns czélokot követve, az angol-osztrák összeköttetés megvalósítását kívánják. ¹⁾

Valamint a földrengések, még most látszólag elválaszthatatlan földrétegeket a legközelebbi pillanatban egymástól messze elszakítuak, hasonló romboló és elválasztó hatással van a politika érdeke a népek csoportozatainak alakítására. Németországnak [protestáns fejedelmei igen szemerködtek a fölött, hogy Erzsébet nem lép házassági frigyre, meg voltak győződve, hogy számára a házasságból csak jó, a férjtelenségből csak romlás eredhet. ²⁾ Messzeható politikai tervek kapcsolattak e házassághoz. Angolországot és Ausztriát miut egy erős hatalmat akarták Spanyolország és Németalföld közé helyezni, ³⁾ melyek akkor egymással harcban állottak. A protestáns Németország a Németalföldiekkel rokonszenvezett, kiket spanyol zsoldosok a püspökségek szaporítása és az inquisitio által egészen a kétségbeesésig hoztak. Jól tudták ezek a fejedelmek, hogy mitől kell félniök, amaz esetben, ha a komor, orthodox Fülöp hóhérai győznek. Azonban Erzsébetnek ausztriai Károlylyal való házassági összeköttetésétől Spanyolország teljes elszigetelését várták. Egyidejüleg azt is remélték, hogy Miksa király leányának a francia királylyal bekövetkezendő házassága folytán Angolország is jobb viszonyba jut Franciaországgal szemben. ⁴⁾ Kristóf württembergi herceg, ki a Habsburgok iránt mindig a legbensőbb viszonyok között maradt, ugyanaz, kihez II. Miksa menekülni

¹⁾ Verhandlungen über die beabsichtigte Vermählung des Erzherzogs Carl von Oesterreich mit der Königin Elisabeth von England. Mitgetheilt von Archivrath Schlossberger in Stuttgart. Forschungen zur deutschen Geschichte V. k. 43. 1. Original der Relation des Allinga von seiner Verrichtung in England 1564: Dolebant dicebam (Allinga Erzsébethez) omnes pii, eam tractationem discussam fuisse, vellenteque redintegrati magis etiam consummatam esse, propterea quod utilitas reipublicae christianae et maxime sociorum confessionis Augustanae in eo matrimonio posita esset. Calendar of state papers 404. 1. n° 1283. William Phayre to Cecil: The Germans are well willing that the archduke should marry the Queen. Madrid, 1565. jul. 1-én.

²⁾ Forschungen V. k. 15. 1.

³⁾ Forschungen V. k. 16. 1.

⁴⁾ Ibid.

akart, midőn atyja Ferdinánd részéről a protestantismushoz tanusított hajlandóságaért fenyegetve lőn, — Kristóf württembergi herceg volt az, ki mint a protestáns fejedelmek legtekintélyesebke követséget küldött Angliába e házasság végett. Kristóf württembergi herceg komoly, nyilt jellem volt, telve bizalommal teremtője iránt, s meggyőződve arról, hogy — mint maga mondá — isten még egy Saulból csinálhat Pált; Kristóf herceg oly férfit volt, kiről jogosan mondták, mikép ezt a pfalzi III. Frigyes csakugyan tette is, hogy ő jó ur, a ki becsületesen gondolkozik, ¹⁾ De az ő jóakarata erősebb volt, mint politikai bölcsesége. Egyike volt ő ama természeteknek, kik előbb-utóbb bizonyosan hálátlanságról fognak panaszkodni, miután elég vigyázatlanok voltak mindenkiben hiszékenyen megbizni. Mindazonáltal ugy látszik, hogy Németországnak akkori protestans fejedelmei közül egyik sem volt alkalmasabb arra, miszerint a félbenszakított alkudozásokat ismét folyamatba tegye, mint épen Kristóf. Formaszerű közvetítési dűhben szenvedett, minden pillanatban kész volt követségeket küldeni, s ugy látszik, hogy egy ilyen gondolatot csakis elejteni kellett előtte, miszerint ő ezt azonnal a legnagyobb élénkséggel felkarolja és megvalósítja. ²⁾ Már az 1560. és 61. években Mundt angol ügynök Kristóffal beszélt, Károly főhercegnek tulajdonságai és jelleme felől. ³⁾

Mundt született német, ki most azt mondja magáról, hogy eredeti hazája s Anglia iránti szeretetből kívánná Erzsébet és Károly összeköttetését közvetítve látni, ⁴⁾ később ujra egy Stuttgartban eszközölt személyes találkozáskor a herceg hajlandóságát e házasságra nézve megnyerte, s nemsokára őt Strassburgból fel is hívta, miszerint ez ügy előmozdítását csakugyan

¹⁾ Christoph, Herzog zu Württemberg von Dr. Bernhard Kugler, Stuttgart, 1872. II. kötet 333. 1.

²⁾ Kristóf hercegre vonatkozó ítéletemet azon tényekre alapítom, melyeket Kugler: Christoph, Herzog zu Württemberg II. kötet 4. és 8. füz. közöl, bár Kugler egészen más következtetéseket von azokból. Egyszeremind szabadjon megütkezésemet kifejeztem a fölött, hogy Kugler az ő terjedelmes munkájában Kristófnak eme követségéről egy szót sem említ.

³⁾ Calendar of state papers 1563: 535. 1. n° 1251.

⁴⁾ Forschungen V. köt. 60. 1.

kezeibe vegye. Mint amaz emberek, kik valakit reábeszélmi akarnak, Mundt sem mutatott kételyeket; mindenütt csak sikert látott vagy akart láttatni. Semmit sem fél többé a választól. Sőt azt sugja a hercegnek, hogy az ország nagyjai a királynőt elhatározásra nógatják, s hogy Erzsébet végre hajlandó arra, miszerint egy német fejedelemnek kezét nyujtsa. Teljesen át volt hatva azon meggyőződéstől, hogy az angolok bizonynyal Károly főhercegre fognak szavazni, mert valamennyi német fejedelmi ház között a legkitünőbb az ausztriai.

Ugyanitt kérdezhetjük, vajjon Mundt angol ügynöknek volt-e felhatalmazása e lépésre? Mundt ugyan azt állítja, hogy a dolog felemelésére minden ösztönzés nélkül »ultra et mea sponte«¹⁾ vállalkozott, de ki fogja ebbeli nyilatkozatát elhinni akarni? Bajosan merészelte volna mint angol ügynök Erzsébet kezét önállóan felajánlani, de e tekintetben maga Cecil az, ki minden kételyt eloszlat. Ugyanez később a würtembergi herceg követe előtt nyíltan beismerte, hogy Mundtnak írt az iránt, mily nagyon sajnálja az alkudozások félbeszakítását s mily élénken óhajtja, hogy ezek valami uton s módon újból fölvétessenek.²⁾ De határozottan tagadta azt, hogy Erzsébet is ekkép gondolkoznék.³⁾ Cecil ez állítását épen oly kevésbé kellend komolyan vennünk, mint az ő ügynökéét. Hogyha a politika megkövetelte, akkor Cecil azt állította, miszerint királynőjének sejtelve sincs az ő eljárásáról, a mint egyszersmind Erzsébet a francia követet biztosította arról, hogy az ő ajánlatairól semmit sem fog miniszterével közölni, holott azonnal sietett ennek tanácsát meghallani.⁴⁾

Alig kapta meg Kristóf herceg Mundt angol ügynöknek felhívását, rögtön közölte azt a császárral is. De Ferdinand még nem győzte le ama keserű érzetet, melyet benne a tárgyalások félbeszakítása felidézett. Komolyan gondolt arra, hogy fiát Stuart Máriával házasságra össze, tehát most a wür-

¹⁾ Forschungen V. köt. 6. l.

²⁾ Forschungen V. köt. 38. l. — — se (Cecil) tamen scripsisse Montio, dicebat, dolere se abruptam esse tractationem cum Carolo, euperque se, modo ferri posset, iterum institueretur.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Mignet: Histoire de Marie Stuart I. köt. Appendix D. 411. l.

tembergi hercegnek fáradozásaiért szívélyes modorban köszönetet mondott, s egyúttal nem mulasztotta el megjegyezni, hogy Erzsébet ez ügyet soha sem vette komolyan, hanem mindig csak saját előnyére használta fel az idegen hatalmak ellenében. Ferdinand nem akarta magát újabb gyalázatnak és szégyennek kitenni s vonakodott ez ajánlatát a főherceg tudomására juttatni.¹⁾ Kristóf erre nem tehetett egyebet, minthogy Mundtot Stuttgartba utasította, hogy ugyanitt a császári választ átvegye.

Míg azonban a császár minden közeledést visszautasított, Mundt ezt nem tudva, azon javaslattal lépett fel, hogy vagy Ferdinand, vagy pedig Kristóf a házasság ügyében Angolországba követet küldjön. »Valóban — így kiált fel — a világ egy hercegének sem válhatik szégyenére, hogy egy ilyen aszszony és egy ilyen pompás hozomány meghódítása végett kísérletet tenni merjen.«²⁾ Kristóf herceg nem helyeselte eme javaslatot, s más eszközökről gondolkodott. Miután azonban bírjuk, a hercegnek, az ő tanácsosa, Ahasverus Allinga részére 1563. évi decz. hó 28-án kelt megbízó iratát³⁾ arra nézve, hogy Angliában a házassági ügyet sürgesse, ennél fogva bizonyosnak lehet tartani, hogy Mundt megnyerte a herceget javaslatának.

Vajjon e követség Ferdinand császár jóváhagyásával, vagy pedig beleegyezése nélkül küldetett-e? Kristóf herceg a császárnak megküldötte az Allinga részére szánt utasításokat, valamint minden egyéb ide tartozó levelezéseket.⁴⁾

¹⁾ Forschungen V. köt. 9. l. Ferdinand Kristófhöz 1563. nov. 8.

²⁾ Forschungen V. köt. 10. l.

³⁾ Ibid. 12. l.

⁴⁾ Ezek amaz okmányok, melyek a »Forschungen zur deutschen Geschichte« V. kötetében kinyomatva feltalálhatók, s a bécsi állami levéltárban (családi levéltár) is fenn vannak tartva. A bécsi levéltár néhány darabbal többet tartalmaz, mint a mennyi a »Forschungen« című munkában közltek. Meg fogjuk ezt jegyezni az egyes daraboknál. Hogyha a kiadó, Schosberger levéltári tanácsos, a kutatásokban kifejezést ad abbéli gyanításának, hogy a császárnak szánt ügyiratokban sok kihagyatott, s e helyeket ritkított betűkkel akarja megismertetni, ugyane véleményét a nyomtatott és a bécsi levéltárban levő okmányoknak egybevetése után csak megerősíthetjük. A ritkított betűkkel nyo-

A kérdés csak az, hogy ez a követség küldése előtt vagy ennek visszatérte után következett-e be? Bizonyos, hogy ez csak Allingának Angolországból való hazaérkezése után történt. ¹⁾ Meglehet, hogy Ferdinánd császárt Allingának Londonba való utazásáról értesítették, a nélkül, hogy beleegyezését bevárták volna, s később, mint tényleg történt, küldték meg neki betekintés végett az okmányokat.

Miután Kristóf már egyszer elhatározta magában, hogy a közvetítési szerepet átveszi, tovább nem késedelmeskedett, követjét Angliába küldeni. »Reméljük — így szól ez Erzsébethhez, fontos küldetésének érzetében, miszerint neki férjet ajánl — hogy ez elhatározásunk Isten dicsőségének és az ő örök szavának, valamint felséged királyi méltóságának, királyi személyének s összes birodalma közjavanak hasznára fog válni.« ²⁾

Erzsébetre nézve nem lehetett közönyös, hogy újból követség jött kezét a főherceg számára megkérni. Erzsébet már némi tapasztalatot gyűjtött nemének ez örömeit illetőleg, s nem csekély mértékben büszkévé tette őt, hogy anyai kérőnek hódolatát, kiket mind ismét visszautasított, élvezheti, mert még könnyebben mondhat le a női szív a szerelemtől, mint a női büszkeség a hódolatokról. A hiúság győzelme tökéletes lett volna, ha ez a követség közvetlenül a császártól indult volna ki. Sőt e helyett Erzsébethhez ama kívánatot intézték, hogy angol követeket küldjön a szárazföldre, miszerint ott a császári képviselőkkel alkudozzanak, mert Ferdinand soha sem lesz arra rábeszélhető, hogy Londonba képviselőket küldjön. Midőn egyrészt Erzsébet hiúságát kielégítenie kellett annak, hogy a hercegi követséget saját országában üdvözölhette,

mott helyek csakugyan hiányzanak a bécsi, különösen a császárnak szánt iratokból.

¹⁾ Kristóf herceg 1564. évi marezius 23-án azt írja (e levél hiányzik a »Forschungen« című munkában, azonban meg van a családí levéltárban), hogy megküldi neki az összes leveleket, illetőleg Allinga jelentését, *tehát a követség után*. Ugyanez megegyez Schössberger megjegyzésével (Forschungen V. köt. 191. l.), hogy az Allinga számára 1563. decz. 28-án kelt utasítás a császárnak csak 1564. márcz. 23-án küldött meg.

²⁾ Forschungen V. k. 13. l.

másrészt meg ama követelés büszkeségét érzékenyen sérthette. A királyi jellem megismerése és az eddigi események után e kívánat illetlenségét be kellett volna látni; legalább is diplomatiellenes volt egy nőt, ki a kultuszteletre annyit ad, olyan helyzetbe hozni, melyben tekintélyét veszélyeztetve hi-hette. Gyorsabban és biztosabban jutnának az emberek alkudozásaikban célhoz, ha abbéli türelmetlenségökben, hogy saját óhajtaikat teljesülve lássák, elleneseikéit nem hagynák egészen figyelmen kívül. Hogy Erzsébet engedékenységre kényszerítették, mind ama nehézségek, melyek 1559-től 1561-ig fenforogtak, teljességgel szóba sem szabad volt jönniök. De így kénytelen volt Allinga mindjárt megérkezése után Ceciltől azt hallani, hogy ellenkezésre fog találni, ha Károly főherceg maga nem jön Angliába, mert a királynő soha sem fog ismeretlent szeretni.

Legkevesebb sem kedvező előjelek között bocsáttatott Allinga, Cecil közvetítése folytán, 1564. évi jan. 17-én ¹⁾ a királynő elé kihallgatásra. Talán Cecil csakugyan a sikert óhajtotta volna, miután Allingát, mikor ez a kihallgatásra ment volna, még intette, miszerint nem épen kiméletesen lépjen fel, mert Erzsébet ragaszkodik ahhoz, hogy férjhez nem megy. ²⁾

Rejtett lépcsőn vezették Allingát a titkos termébe. Itt várta be a királynőt, ki Cecil és két udvari hölgy kíséretében jelent meg. Allinga megcsókolta az odanyújtott kezét, s a herceg levelét átszolgáltatta. Nehéz helyzete volt Erzsébettel szemben. A társalgás nem oly könnyen folyt le, mint ezt magának képzelte, s nem olyan módon, mint az alkudozás menetét otthon hercegével kigondolta. ³⁾ Minden ékesszólása, melylyel Erzsébet előtt a házasság boldogságait ecsetelte, minden szava, melyet arra vesztegetett, hogy nincs kitünőbb és erősebb szövetség, mint egy jó és derék férjjel való egybeköttetés, Erzsébet kedélyére hatás nélkül maradtak. Ugyan-

¹⁾ Allinga 1564. évi január 15-én érkezett Windsorbá.

²⁾ Forschungen V. k. 27. l. Cecilius iterum me rogat, ne parce agam, valde eam obfirmatam esse in celibatu.

³⁾ Ibid. 21. l. Tractatio cum regina longe fuit aliter instituenda quam domi concepta erat.

ez szárazan kijelenté, hogy a házasságot utálja, s hogy semmi sem indíthatja arra, miszerint ilyen frigyre lépjen. Végre a maga módja szerint elbocsátá a követet azzal a vigasztalással, hogy urának ajánlatát nem egészen utasítja vissza. De Erzsébet abbeli szavai, hogy házasságra lépni nem akar, Allingát bátorítalná tették. Cecil ugyan iparkodott őt azon biztatással bátorítani, hogy gyakran a nőknél, csak hátrafelé haladva, lehet a célhoz eljutni, s hogy ha el is határozták, miszerint nem lépnek házasságra, mégis engedékenyek lesznek, mihelyt ez vagy az által megkértenek. Cecil most felhívta őt arra, hogy Károly részére erőlyesen mint kérő lépjen fel, ¹⁾ de Allinga nem merészelté ezt tenni, mert hiszen csupán azért jött, hogy Erzsébet hajlamát kipubatolja. Sőt a württembergi követ azt kívánta, hogy Erzsébet a legszigorubb titoktartás peséséje alatt valami jelét adja urának arra nézve, hogy a Károlylyal kötendő házasságba beleegyeznek, majd ura iparkodni fog azon, hogy ezután egy ünnepélyes követség jöjjön Angliába. ²⁾ Allingának még néhány értekezlete volt Erzsébettel, melyek mind hasonlóan sikertelenek voltak. Hogyha a királynő egy lépést tett előre, mindjárt megint szokott fontolgatásai következtek, melyek minden reményt megszüntettek. Értekezleti modorában volt valami olyas, mi a kispad gyötrelmeire emlékeztetett, s ugyanez képes volt még a legtapasztaltabb és a legtűrelmesebb államférfiut is kétségbeejteni. Sok beszéd után az utolsó kihallgatáson Erzsébet Allinga előtt különös kegy gyanánt kívánta föltüntetni, hogy egyáltalában akarata ellenére, a házasság iránti hajlamának némi jelét adta. »A szerelem — így szóló ő — legtöbbszörre unalomból keletkezik, de én annyira tulságosan el vagyok foglalva, hogy épenséggel nincs időm a szerelemre gondolni. Ha kész vagyok házasságra lépni, akkor a császárnak kell kezemet megkérnie. ³⁾

¹⁾ Forschungen V. k. 39. l.

²⁾ Forschungen V. köt. 49. l. — — et sic facies, inquam, accomodat ipsa consensus suum tacite in manus mei principis qui ab altera parte rem quoque conficiet et postmodum publica et ampla ambiendae reginae mittetur legatio.

³⁾ Forschungen V. k. 51. l.

Midőn Allinga fáradozásait sikerteleneknek látta, elutazásra készült. Cecil nem kissé csodálkozott, midőn őt, fején utisapkájával, az elindulásra készen találta. »Csak nem akar még elutazni?« — kérdé Cecil. Erre Allinga viszonzá: »Nem akarok tovább haszontalanul itt időzni.« Ekkor a két férfiú között az utolsó pillanatban csakis most, kevéssel az elutazás előtt, a kölcsönös megállapodás útjára akadtak, mikép gyakran a legjobb dolog, mely sikerül, nem mindig fáradságos keresés által, hanem könnyen, mintegy szerencsés sugallat által, szokott létrejönni. Cecil diplomatikus feje minden nehézségen keresztül, melyeket a hiúság, büszkeség és érdek okoztak, kivezető utat talált, mely talán a kívánt célhoz vezethetett, ha csakugyan meg volt a komoly szándék oda jutni. Cecil tovább nem ragaszkodott ahhoz, hogy a császár Erzsébethez egy ünnepélyes követséget küldjön; csupán csak azt kívánta, hogy Ferdinand a királynőnek írja meg, miszerint tudomására jött, hogy a házasság iránti ellenszenvét legyőzte, s ezért most a főherceg számára kezét megkéri, s egyszersmind arra hívja fel, ha szintén hajlama lenne ehhez, ebbeli akaratát titokban jelentse ki. Mig Cecil sejtette, hogy Ferdinand nehezen fogja magát egy ily lépésre reászánni, egyúttal akkép vélekedett, hogy Miksa is megtehetné, miszerint bátyja, Károly nevében hasonló értelemben írja Erzsébetnek, mert a kezdő lépésnek a császári udvartól kell kiindulnia. »Mi mindnyájan — így fejezé be Cecil — kiknek köteletségében áll az állam gondját viselni, kívánjuk e házasságot s örök hálára leszünk kötelezve urad iránt, ha sikerülend neki azt létrehozni.« ¹⁾

A hazatérő követ urának azt mondhatta, hogy Bécsből szükséges az alkudozásokat megkezdeni. Cecilről, ki ezen tanácsot adta, talán azt állíthatni, hogy Erzsébetnek Károly főherceggeli házasságát a trónutódlás kérdése miatt óhajtotta. De vajjon a királynő csakugyan valódi véleményét, legbensőbb meggyőződését mondotta-e ki? Vajjon az alkudozás minden pillanatában nem tűnik-e ki az, hogy a félelem, miszerint egy férfiúhoz a törvény kötelékével csatoltassék, kellemetlenül

¹⁾ Forschungen V. k. 55. l.

hat reá? A kegyenczet megbuktathatja, messze eltaszithatja magától; mindenkorra a férjhez lesz lánczolva s bármennyire királynőnek érezte magát, mégis irtózott a gondolattól, hogy valamikor egy férfi, az ő férje vakmerősködhetnék, hogy parancsolni akarjon neki. »Bárki legyen is — ekkép nyilatkozott a francia követ előtt ¹⁾ — s ha nem volna is nagyon jelentékeny egyén, a házasság által sok hatalmat nyer arra nézve, hogy ha akarná, gonosz terveket hajtson végre. Ugyanazért el vagyok tökévelve, hogy jövődő férjem részére semmit sem engedek át hatalmamból, javaimból és eszközeimből, *hanem csak arra használom, hogy alattvalóimnak utódokat hagyjak hátra.*»

Kristóf herceg a fölemlített követségnek majdnem sikertelen bevégezte után megint Mundthoz fordult; magához hívta őt, hogy vele tanácskozzék az iránt, vajjon mit kelljen a császárnak válaszolni, hogy ez ügyben sem tulságosan sok, sem pedig tulkevés ne történjék. ²⁾ Csakugyan a herceg megküldte a császárnak az összes levelezéseket s Allinga jelentését, és felhívta őt arra, hogy Erzsébethez egy levelet intézzen, miszerint tőle értesülést szerezzen, vajjon végre elhatározta-e magát a házasságra? Ha Kristóf herceg saját meggyőződése szerint talán e lépésnek teljes sikerét nem hitte is, midazonáltal legalább a császárt reábeszélni iparkodott, hogy a házasság bizonyosan létrejövend, ha ebbeli tanácsát követi. ³⁾ Ferdinand kitérőleg válaszolt, s ez igen megfogható, mert épen ez időtájtban legbuzgóbban sürgette Stuart Máriának az ő fiával leendő egybeköttetését, mintán épen most vette igénybe eme skót-osztrák házassági tervre nézve a spanyol király támogatását, s Fülöp a császár kedvéért csakugyan elhatározta, hogy felhagy a maga terveivel, miszerint Stuart Máriát az ő fia, Don Carlos vegye nőül. ⁴⁾

¹⁾ Rammer: Briefe aus Paris, zur Erläuterung der Geschichte des XVI. u. XVII. Jahrhunderts. II. k. 83. l.

²⁾ Forschungen V. k. 25. l.

³⁾ Ugyanez irat a kutatásokban, V. k. nyomtatásban nem fordul elő. De Bécsben meg van: Kristóf herceg Ferdinand császárhoz, 1564. márcz. 23. esaládi levéltár.

⁴⁾ Mignet: Histoire de Marie Stuart I. k. 143. l. — Froude: VII. 187. lap.

Persze Stuart Mária, kinek minden gondolata csupán Don Carlos körül forgott, semmit sem akart tudni az osztrák hercegről; de ezt Ferdinand császár még csak nem is sejtette, tehát abbeli reményében, hogy a skót királynőt megnyeri menyétül, Kristóf hercegnek azt felelte, hogy szükségesnek tartja a fölemlített ügyet elhalasztani, míg fia Bécsbe visszatérend, mert a házasság kiválóan ezt érdekli, s ő nem tudhatja: »mi lesz most ennek kedélyére nézve kedves?« ¹⁾ De a császár ezzel nem mondott igazat. Sőt még ugyanazon a napon minden okmány elküldetett Grátzba Károly főherceghez, hogy azokat olvasva, megfelelő elhatározásra jusson. ²⁾ Ugyanez volt Ferdinand császárnak utolsó lépése ez ügyben, mert nemsokára ezután 1564. évi július 25-én meghalt. ³⁾ Egy időre szünetnek kellett beállni. Ugyane habsburg érdekeknek természetes képviselote az új császárnak, II. Miksának kezeibe ment át, ki az angol házasságra nagy súlyt fektetett, s már 1560. évben véleményével oda járult, hogy Erzsébet abbeli óhajlásának, miszerint Károly főherceg Londonba utazzék, meg kell felelni. ⁴⁾ Miksa császár ez ügynek annál inkább természetes képviselője volt, mert Ferdinand halála után a hátrahagyott fiak között a legjobb egyetértés uralkodott, s a két főherceg, Károly és Ferdinand, nyilván mutatták, hogy Miksát mindenben urok gyanánt akarják elismerni. ⁵⁾

¹⁾ Forschungen V. k. 59. »was Gemüths sein Lieb jetztundt sein werden.«

²⁾ A »Forschungen« című munkában nem jelent meg nyomtatásban. Ferdinand Károly főherceghez, Bécs, 1564. apr. 27. Cs. Lev. — — ut cum sibi commodum erit eas legat, et in hac re quod sibi videbitur idoneum consilium capiat.

³⁾ Froudenak nincs tudomása az eddigi alkudozásokról. Munkájában (VII. k. 207. l.) azt a megjegyzést teszi, hogy Ferdinand császár, halála előtt, Kristóf herceggel beszélgetés alkalmával hajlandóbbnak mutatkozott az alkudozások megkezdésére; de épen ez megczáfoltatik Ferdinandnak 1564. évi apríl 27-ki levele által.

⁴⁾ Az aquilai püspök II. Fülöphez, London, 1560. febr. 3. Simancas Estado leg^o n° 813. f° 17. (M). Tambien entiendo que el rey de Bohemia es deste parescer y que solicita mucho la venida del archiduque. Fontes rerum Austriacarum XXX. k. 286. l.

⁵⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1564. augusztus 10. A. Lev. — — mostrano (Károly és Ferdinand) di voler dipender in tutto dalla volontà

Egyidejűleg mentegette magát Miksa, hogy tulságos ügybeli elfoglaltsága miatt a rend jelvényei még vissza nem küldethettek. ¹⁾ Ugyanezt jelentette a herczeg Mundt angol ügyöknöknek, midőn egyszersmind közli vele nézetét, hogy kétkedik azon, hogy a gyász tartama alatt valamely határozat hozatnék. ²⁾

Ekközben Erzsébet és Stuart Mária között, ki vonakodott Leicesterhez nőül menni, a meghasonlás ismét nagyobb lett s az angol királynő, hogy Máriát megijeszze, mindjárt újból kezdi játékát Károly főherczeggel. ³⁾

Ez időben Strange Roger, ki magát a főherczeg szolgálójának nevezi, Londonba jött. Ugyanez, Cecil, Throckmorton, Leicester s az országnak legtekintélyesebb férfaival érintkezett, s báró Breunernek, egykor Londonban volt császári követnek azt írta, hogy ha ez utóbbi most az angol udvarhoz jönne, az előbb nevezett férfiakat a házasságra nézve kedvező véleményben találná.

Mennyire megváltoztak a körülmények! Korábban legbuzgóbban sürgette a spanyol király az ő unokaöccsének Erzsébettel házasságát, s most úgy látszik, ha tudniillik Strange Roger szavainak hitelt adhatunk, teljességgel nem volt hajlandó arra, miszerint e házasságot hasonló erővel előmozdítsa, mint néhány évvel ezelőtt. Roger figyelmezteti Breunert, hogy óvakodjék Spanyolországtól, Franciaországtól és a pápától, mert e hatalmak egyike sem fogja tűrni eme házasságot, ha csak saját előnyüket föl nem találnák abban. ⁴⁾

¹⁾ Le Bret: Magazin IX. k. 238. l. E levél hiányzik úgy a »Forschungen« című munkában, mint az állami levéltárban. »Forschungen« (V. k. 62. l.) szerint Kristóf herczeg elbeszéli a császári levél tartalmát.

²⁾ Forschungen V. k. 63. l.

³⁾ Froude, VI. k. 230. l. Az I. jegyzetben említett Pregnyar Gáspár senki más, mint b. Breuner Gáspár, egykori császári követ Londonban.

⁴⁾ Strange Roger Breunerhez, London, 1565. febr. 4. Családi levéltár. Nam ego mihi persuadeo non sine multis rationibus huic proposito non assensuros aut pontificem aut reges vel Hispaniae vel Galliae.— Egy más alkalommal Erzsébet kijelenté, hogy Strange az ő tudta nélkül, hanem Leicester ösztönzésére írt Breunernek. Schwekowitz német jelentése, London, 1565. jan. 4. Cs. L.

Valóban léteztek Angliában egyének, kik azt állították, hogy a spanyol király már nem rokonszenvez e házassággal, mert attól fél, hogy a főherczeg túlhatalmassá lehet s Németalföldet tőle elragadhatja. ¹⁾ Ugyanez csak üres hír volt; Fülöpnek e veszélytől soha sem kellett félnie. Hanem igen is azt lehet kérdezni, vajjon Fülöpnek az ausztriai ház iránti érzelmei, Miksa az új császár alatt is, még mindig oly élénkek voltak-e, mint azelőtt? s vajjon Fülöpöt megváltozott érzelmei nem tarthatták-e vissza attól, hogy a házasság érdekében, hasonló buzgalommal mint azelőtt, közreműködjék? Miksa nem kedvelte Fülöpöt, s Fülöp sem szerette Miksát. Fülöpnek lehetetlen volt elfelejtenie azt, hogy Miksa egykor 1551-ben ²⁾ saját egyetemes uralomra vonatkozó, magasröptű eszméinek sikeresen ellenállott, s hogy Miksa volt az, ki a német császári trónra nézve szőtt terveit megsemmisítette, s hogy Miksa soha sem volt hű katolikus. ³⁾ Korántsem föltétlenül bizonyossággal, de némi valószínűséggel merészelnék állítani, hogy Fülöp e házasság érdekében most nem lépett fel hasonló erélyvel, mint az 1559—61. években. Igérték ugyan Madridból támogatást, ⁴⁾ kijelentették, hogy a szerencsés sikert élénken óhajtják, ⁵⁾ a spanyol követ Erzsébetnél közre is működött, s nem mulasztotta el kijelenteni, hogy a császár, a spanyol király és a két főherczeg, négy fivér, kiket egy és ugyanazon érdek csatol egymáshoz. ⁶⁾ Csupán kívánatokon és jelentéktelen támogatásokon nem látszottak túl-

¹⁾ Schwekowitz jelentése, London, 1565. jun. 4. Cs. L. Ugyanez mint császári követ ment Londonba, s nem volt württembergi követ, mint ezt róla Froude VII. k. 291. lapon mondja. Ugyanitt hibásan nevezetik Schetowitznak. A Calendar of state papers 1566—88. című munkában 324. lapon: Schwekonitz, Swetkowitznak nevezetik. Mignét-nél I. k. 182. lapon: Swetkowitz. Maga így írja alá nevét: Schwekowitz.

²⁾ Sybel-féle folyóirat, 32. k.: Beiträge zur Geschichte Maximilian II. von Wilhelm Maurenbrecher p. 237.

³⁾ Ibid. p. 252. stb.

⁴⁾ Quellen zur Geschichte Maximilian II. von Koch I. k. Berichte des Freiherrn Adam v. Dietrichstein, oesterr. Gesandten am Hofe Philipp. II. an Kaiser Maximilian II. 1563—68. 149. l.

⁵⁾ Koch, I. k. 137. l.

⁶⁾ Froude, VII. k. 360. l.

menni mindenekelőtt azért, mert Fülöp már nem akarta elhinni, hogy az osztrák házasság által az angol bonyodalmak megoldása előidézhető. ¹⁾ Sőt a spanyol udvarnál teljesen meg voltak győződve arról, hogy e házasság nem fog létrejönni »A királynő szavára és beleegyezésére semmit sem lehet adni,« — ekkép nyilatkozott Fülöp, Dietrichstein, Madridban tartózkodó császári követ előtt — »semmit sem adok erre a házasságra.« ²⁾ Ellenkezőleg, Angliában a legnagyobb súlyt fektették Spanyolország támogatására. »Föltétlenül szükséges« — mondá Sussex — »hogy Fülöp jelentse nekünk, miszerint a főhercegnek mindenkor mint saját fiának segélyére leend,« ³⁾ s a legnagyobb kedvteléssel hallgatta Erzsébet, midőn Silva spanyol követ úgy nyilatkozott, hogy királya a legjobb barátságban van Ausztriával. ⁴⁾

Ha a komoly szándék nem volt is meg arra nézve, hogy Ausztriával a szövetség megkötessék, mégis a tárgyalások alkalmával iparkodtak Spanyolország segélyének előnyét biztosítani, vagy illetőleg amaz országnak minden ellenséges eljárását ez által megakadályozni. Már régóta törekedett a pápa Fülöpöt Anglia elleni tervei számára megnyerni. ⁵⁾ Fülöp volt az, ki 1559-ben IV. Pál pápát Erzsébet ellen komolyabb lépésektől visszatartóztatta, ⁶⁾ szintén ő volt az, ki a mostani pápát, IV. Piust 1561-ben arra indította, hogy erélyesebb intézkedésekhez ne nyúljon. ⁷⁾ Mig az angolok Ausztriával barátságban voltak, s e ház egyik herczegét királyuknak óhajtották, addig bizonyosak lehettek, hogy Fülöp, ha a császár iránt a legjobb érzéssel nem viseltetnék is, Erzsébet ellen, a Habsburgok kedvéért sem mire sem fog vállalkozni. ⁸⁾ S valóban Fülöp csakis akkor lépett vele határozottan ellenkezésbe, s

¹⁾ Schwekowitz német jelentése Cs. L.

²⁾ Koch, I. köt. 149. l.

³⁾ Schwekowitz német jelentése, Cs. L.

⁴⁾ Schwekowitz német jelentése Cs. L.; szintén Schwekowitz Miksához, London, 1565. jun. 24. Cs. L.

⁵⁾ Koch, I. köt. 137. l.

⁶⁾ Fülöp, Pacheco bibornokhoz, Rómában, 1559. maj. 22. (M)

⁷⁾ Mignet: Histoire de Marie Stuart, I. köt. 402. l.

⁸⁾ Koch, I. köt. 137. l.

egyszersmind nyíltan pártját fogta Stuart Máriának, miután Bécs irányában minden összeköttetés félbe volt szakítva.

Azonban más volt a viszony Franciaországgal szemben. E korona teljességgel nem akart az angol trónon osztrák herceget látni. Egy külfölditől féltette saját befolyásának megsemmisítését s hogy Károly főherceget az angolok előtt nevétségessé tegyék, mindenütt azt híresztelték ki, hogy a főherceg szegény s nincs pénze, hogy fejedelmi udvart tarthasson. ¹⁾ De a francziák nem elégedtek meg ezzel. Midőn Medici Katalin a 29 éves Erzsébetnek az ő 14 éves fiát, franciaországi IX. Károlyt férjül ajánlotta, ²⁾ a királynőnek kezeibe ezzel, úgy látszik, csak egy újabb eszközt szolgáltatott Stuart Mária ellen, hogy ezt az egyik vagy a másik házassággal fenyegethette. Csupán csak ez okból játszott egy ideig a francia királylyal is, míg végre a francia követek sürgetésére kinyilatkoztatá, hogy nem akarja, miszerint valaha azt mondják róla, hogy a fiatal király az ő nagyanyját vette nőül. ³⁾ Miután Erzsébet, franciaországi IX. Károlylyal való egybeköttetését visszautasította, a francziák azt akarták, hogy ha az ő királyuknak nejevé nem lett, a főherceghez se menjen nőül. Franciaország királya, vagy inkább ennek anyja kész volt mindent megtenni, a mit Erzsébet kíván, ha ez óhajtását teljesíti. ⁴⁾ Sőt férjül Leicestert is javaslatba hozták, Erzsébet őt szintén visszautasította. »Mindig szerettem az ő erényét — mondá — de a tisztelet és nagyság utáni törekvés, mely bennem él, nem tűrheti meg őt társul és férjül. ⁵⁾ Mialatt Franciaország ajánlatát visszautasították, Stuart Mária Darnleyhez ment nőül, mely körülmény a két királynő között teljes szakadást idézett elő. A protestánsokat Angliában, a skót királynő eme házassága felizgatta; Cecil, mint a protestáns párt feje, félt egy

¹⁾ Schwekowitz jelentése, Cs. L.

²⁾ Mignet: Histoire de Marie Stuart, I. köt. 408. l. Appendix D-Froude, VII. k. 237. l. stb.; Raumer: Pariser Briefe, II. köt. 80. l.

³⁾ Mignet: Histoire de Marie Stuart, I. köt. 414. l. — — — et qu'elle redoutait par-dessus tout qu'on ne dit qu'elle s'étoit marié à son fils, comme on avoit dit du roi d'Espagne qu'il s'étoit marié à sa grand' mère.

⁴⁾ Schwekowitz Miksához, London, 1565. jun. 24. Cs. L.

⁵⁾ Raumer: Briefe aus Paris, II. köt. 81. l.

katholikus befolyású egyéntől s ugyanő volt az, ki Erzsébetnek tanácsolta, hogy a fenyegető veszélyek elhárítása végett házasságra lépjen. ¹⁾ Ilyen körülmények között a császári követtel, ki május hóban a térdszalagrend jelvényeit visszahozta, bensőbb összeköttetésbe léptek, mert Erzsébet házassága útján az országnak örököszt szándékoztak adni, s ezzel Stuart Máriát megbüntetni. A legtekintélyesebb angol nagyok a főherczeg iránt kedvező hangulattal voltak. Maga Erzsébet kijelenté a követ előtt, hogy el van tőkélve a házasságra s hogy ebbeli akaratát közölheti a császárral. ²⁾ Ekkor elbeszélte Schwekowitznak, hogy egyik komornája mikép ismétli előtte folytonosan: ha férje nem lenne is szép, megelégedhetik az-
zal, hogy a királynőt szereti. Baskomolyan fordult meg azután, s egy szép hajadonra mutatva így szólt: »Ime ezt ifjuságától fogva fölneveltem, minden éjjel az én szobámban fekszik: de ha a főherczeg megjön, többé nem lesz szükségem reá.« ³⁾ Csakugyan úgy látszott, hogy az Ausztriával való összeköttetést ezúttal komolyan veszik. E házassági történetnek egész folyama alatt, 1559-től kezdve, most először történt, hogy az angol tanácsosok a császári követtel föltételeiket közölték.

Angolország azt kívánta, hogy a valláson és az ország törvényein semmi változtatás ne történjék, hogy a hivatalok csupán benszülötteknek adományoztathassanak; hogy sem a királynő, sem gyermekei az ország beleegyezése nélkül külföldre ne vitethessenek s hogy Erzsébet számára 60,000 francia korona összegű hozomány biztosítandó. Egyúttal kívántatott, hogy a hadi készletek és országos kincsek csupán a korona érdekeire fordíttathassanak, s hogy ugyanez minden szükség nélkül külföldi herczegekbe ne bonyolítottassék. Végül tudni akarták, vajjon eme, egy külföldi herczeggel kötendő házasságból minő szövetségek várhatók? ⁴⁾

¹⁾ Mignet, I. köt. 174. l.

²⁾ Schwekowitz német jelentése, Cs. L.

³⁾ Schwekowitz német jelentése, Cs. L.

⁴⁾ Schwekowitz latin jelentése, London, 1565. jun. 24. Cs. L. Ugyanez az angol udvarnak volt szánva, míg a német jelentés nem került annak szeméi elé. A latin jelentéshez csatolják a czikkek: Ut in-

Erre a császári követ, saját részéről, az ügyet az ő udvarának legjobban ajánlani iparkodott. Követve az angol államférfiak tanácsadásait, fölkérte a császárt és a főherczeget, hogy Leicesterhez, kit Erzsébet tisztességesen s mint egy fivért szeret, testvéries leveleket intézzenek. ¹⁾ S mivel Erzsébet előtte kijelentette, hogy mindenekelőtt a főherczeget látania kell, tehát jöjjön egyedül és incognito Londonba, ugyanez értelemben irt urának. Schwekowitz Sussex gróffal szemben kifejezést adott ugyan némi kételkedésének Erzsébet őszinteségére nézve, de miután ez közölte vele, hogy a királynő, bizalmas emberei egyikét Ausztriába küldeni szándékozik, minden aggodalma eltűnt, s most sietett figyelmeztetni az ő udvarát, hogy a főherczeg ezentúl csupán csinos rubákat viseljen, s poroszkák helyett gyors lovakat használjon, hogy a legjobb lovaskép tűnjék fel, mert ez sok száz milliónál is jobban előnyére leend. Tapasztalt udvaronc hangján tanácsolja a főherczegnek, hogy nyilvánosan mindenki iránt udvariasnak mutassa magát s ezt annál szivesebben tegye, mert az egész világon több ilyen királynőt soha sem fog találni. Egyszersmind szükséges lesz, hogy Károly mint egy szerelmes dalia mindjárt néhány szerelmes levelkét írjon Erzsébetnek s megajándékozza őt török paripákkal és női nyergekkel. ²⁾ A császári követ megkérte a főherczeget, hogy kövesse tanácsát s utazzék Angliába, de a nélkül, hogy sok ruhát hozna magával; jelenjen meg csak »tilado, polido, perfumado és galante,« akkor a királynőre és az egész udvarra bizonynyal a legkedvezőbb benyomást fogja gyakorolni. ³⁾

Hogyha De Foix Pál, a francia követ, az ő udvarát biztosította, hogy sikerülend neki az osztrák házasságot megzavarni, ⁴⁾ csakugyan a francziák most sok német és olasz fejedelemhez fordultak, hogy a császárnak előterjesztéseket

telligatur que amicitie et confederationes ex matrimonio externo consequantur, veluti per imperium vel per regem catholicum nomine suarum regionum; lásd szintén Mignet I. köt. 183. l.

¹⁾ Schwekowitz német jelentése, Cs. L.

²⁾ Schwekowitz német jelentése, Cs. L.

³⁾ Schwekowitz Miksához, London, 1565. jul. 9. Cs. L.

⁴⁾ Mignet, I. köt. 182. l.

tégyenek arra nézve, miszerint Erzsébet ajánlata csak látszat, s ugyanezért Károlynak ne engedje meg az Angolországba való utazást. ¹⁾ Ellenben Erzsébetet Károly iránt iparkodtak azzal elfogulttá tenni, hogy azt mondták neki, miszerint a főherceg bizonyosan nem fog eljönni, ²⁾ hogy még sokkal jobban szít a pápához mint atyja, hogy Urnapján Bécsben a körmenetben részt vett, míg Miksa egy ablakból nézte, ³⁾ sőt hogy e házasság csak azért terveztetik, miszerint az ő vallását kiürthassák. ⁴⁾ Ezzel a francziák igen ügyesen érintettek egy olyan pontot, mely ugy Erzsébetre, mint a bécsi udvarra nézve nagy jelentőségű volt. Mert ezentúl ama kérdés, vajjon Károly anglikánussá és Erzsébet férjévé legyen-e, vagy pedig katolikus és osztrák főherceg maradjon? a legfontosabbá válik. Hogyha Erzsébet már annyira ment, miszerint házassági szándékát kinyilatkoztatta, most azt nyilvánítja, hogy soha sem mehet nőül olyanhoz, ki vele nincs egy valláson, mert az lehetetlen, hogy két különböző vallású egyén békén és jól egy földél alatt lakhassék. ⁵⁾ Ellenben Bécsben igen szívesen beleegyeztek abba, hogy az angol országos vallást érintetlenül hagyják. De ezért saját vallásuk számára is sérthetlenséget követeltek s föltételül tűzték ki, hogy a főhercegnek megengedjék, miszerint udvarában énekeseket és katolikus papokat tarthasson, kik az istentiszteletet katolikus szertartás szerint végezhessek. ⁶⁾

A fölemlített fontos ellentétek, valamint az udvartartás kérdése és a férjnek királyi jogai és más aggodalmak Miksa előtt megannyi nehézségkül tűntek fel, melyek elhárítása nélkül majdnem jobban szerette volna a házasságot vissza-

¹⁾ Schwekowitz Miksához, London, 1565. júl. 2. Cs. L.

²⁾ Ibid.

³⁾ Schwekowitz Miksához, London, 1565. júl. 23. post scriptum Cs. L.

⁴⁾ Ugyanaz Miksához, London, 1565. júl. 28. Cs. L.

⁵⁾ Ugyanaz Miksához, London, 1565. augusztus 6. Cs. L.

⁶⁾ Articuli una cum responsione desuper facta. 1565. jun. Cs. L. Responsio: Probatur dummodo pretextu huius conditionis Ser^{mo} archidux in sua religione non turbetur, sed possit tenere in aula sua concionatores et sacerdotes catholicos, qui sacrificent ritu catholico, etiam non gravetur Ser^{mo} eius contra conscientiam.

utasítva, mint előmozdítva látni. ¹⁾ De nem is volt sok bizalma Erzsébethez, mert mint mondá, ugyanaz mindenkor »mulier inconstantissima« színében mutatkozott. ²⁾ Mindazáltal Fülöp spanyol királyhoz fordult azon kéréssel, hogy ez Erzsébetnek irjon, s egyúttal Dietrichstein Ádám, császári követ Madridban, oda utasítottatott, hogy mihelyt csak lehetséges, Fülöptől választ eszközöljön ki, s ennek Erzsébethez intézendő sajátkezü leveleit Bécsbe küldje. ³⁾ Hanem a spanyol udvarnál nem nagy reményeket tápláltak. ⁴⁾ Fülöp azt mondta ugyan a császári követnek, hogy ő a házasságot élenken óhajtja, s londoni képviselőjének meg is parancsolta, hogy semmit se mulasztson el, mi a főherceg javára válhatik.

Ennek daczára, nyíltan kifejezést adott erős kételyének arra nézve, mily kevéssé számít sikerre, mivel a királynő olyan, hogy öröme telik abban, ha az embereket bolonddá teheti, s ebből nem is csinál titkot. Figyelmeztette a császárt, s Erzsébet magatartása által ő is sértve érezvén magát, nem tanácsolta, hogy a főherceg Angliába utazzék, s kijelenté, hogy olyan csalfa játékot, mint a minőt a királynő barátjaival folytat, meg nem tűrhet. ⁵⁾ Ekközben Schwekowitz megkapta a császár válaszáat, mely az angolok föltételeit visszautasította. ⁶⁾ Bár Schwekowitz alkalmasint a spanyol követ segélyét is igénybe vette, még sem akart Erzsébet a hitvallási különbségről semmit is tudni, sőt inkább azt kutatta, vajjon majd a főherceg mennyi pénzt hozand, s mily nagy lesz az ezen házasságból származó gyermekek atyai öröksége? ⁷⁾ Schwekowitz-czal, ki-

¹⁾ Miksa II. Fülöphöz, Bécs, 1565. júl. 17. Cs. L. — — quibus manentibus hoc coniugium Ser^{mo} et charissimo fratri nostro fugiendum potius, quam amplectendum videtur. — Miksa a bajor herceghez, Bécs, 1565. júl. 17. Cs. L. — Ugyanaz Schwekowitzhoz, 1565. júl. 4. Cs. L.

²⁾ Freiberg: »Sammlung historischer Schriften und Urkunden« című munka, IV. köt. Briefwechsel Kaiser Maximilians II. mit Herzog Albrecht V. von Bayern, 143. l.

³⁾ Miksa Dietrichsteinhez, Bécs, 1565. júl. 21. Cs. L.

⁴⁾ Calendar of state papers 1565, p. 448. n° 1455.

⁵⁾ Koch, I. köt. 148. és 149. l.

⁶⁾ Miksa Schwekowitzhoz, Bécs, 1565. júl. 4. Cs. L.

⁷⁾ Schwekowitznak Miksához intézett, 1565. aug. 6-ki leveléhez mellékelve van; itt áll: Rogavit orator. Mandavit regina. Ego subscripsi Cecilius. Cs. L.

nek feladata volt ezen választ személyesen urával közölni, Strange Roger is együtt elutazott, hogy a császár elhatározását rögtön Londonba meghozhassa.¹⁾ E válasz is tagadó volt. Miután Miksa úgy fivérével, Károlylyal, mint a jelentékenyebb rokonokkal²⁾ tanácskozott, határozottan visszautasította Erzsébetnek abbéli kívánatát, hogy Károly elhagyja vallását, sőt inkább azt követelte, hogy számára Angliában egy nyilvános templom engedélyeztessék, s mint a királynő férje, az ország jövedelmeit is élvezze.³⁾

Miközben ez alkudozások folytak, egyúttal közeledett az idő, melyben az angol parlamentnek egybe kellett gyűlnie, s Erzsébet tudta, hogy ez az ő házasságát, valamint a trónöröklés kényes kérdését, szőnyegre fogja hozni. Ugyan e lépések ellenében megint a főherczeggel gondolt sikra szállhatni, kinek személyében mindenkor kész eszközt látott saját alattvalóinak lecsillapítására.

Tehát elhatározta, hogy Sir Sackville Richardot Bécsbe küldi követül, hogy az egyes részleteket rendbe hozza; sőt egy pillanatig kész volt arra, hogy a főherczegnek megengedje a nyilvános katolikus istenszolgálatot, ha ez neki titokban megígéri, miszerint később, mint férje, meg fogja változtatni hitét.⁴⁾ De Erzsébet nem sokára mást gondolt. Hogyha Stuart Máriának Darnleyvel kötött házassága, saját férjhezmenetelére is gondolni kényszerítette, most, miután Rizzio legyilkoltatása a skót házaspárt egyenetlenségbe hozta, minden aggodalmat félre tehetett. Talán e körülmény, s a félelem, hogy Leicesterjét örökre el kell vesztenie, indíthaták arra, miszerint először is Sackville elutazását addig késlel-

¹⁾ Schwekowitz Miksához, London, 1565. aug. 13. Cs. L.

²⁾ Miksa írt Ferdinand főherczeghez és a bajor herczoghoz 1565. nov. 30. Cs. L. Ehhez járul az angol házasságra vonatkozó vélemény, kelet nélkül, de tartalmánál fogva ide tartozó. Cs. L.

³⁾ Miksa Erzsébethez (Cs. L.) kelet nélküli, de ide tartozó, mert a császárnak Dietrichsteinhoz írt 1565. nov. 19-ki levelével (Cs. L.) meg-egyez. Azonkívül a »calendar of state papers« című munkában Miksának Erzsébethez intézett három levele van kinyomatva n° 1696. 526. l., n° 1696. 526. l. és megint n° 1696. 526. l. A legutóbbi leginkább megfelel a Bécsben levő iratnak. Mindhárom 1565. nov. 27-ről van keltezve.

⁴⁾ Froude, VII. köt. 425. l.

tette, míg szeretett kegyencze, ki épen távol volt az udvartól, megint ide visszaérkezik. Bár Leicester a császári követet biztosította, hogy királynőjének a főherczeggel való házasságát, senki sem ohajtja inkább, mint ő maga, mégis annyi bizonyos, hogy leghatározottabb ellenese e házasságnak épen ő volt. Sajat maga remélte a királynőt nejeének nevezhetni. »Egészen őszintén meg akarom most önnek mondani« — így szólt Cecilhez — »hogy igényt tartok arra, hogy a királynővel házassági frigyre lépjek, mert úgy látszik, senki számára sem olyan jó, mint az én számomra.«¹⁾

Habár fáradozásainak sikerülhetett Erzsébetet arra bírni, hogy Sackville utazását egészen elejtette, s habár ígéretei által Cecilt látszólag a maga részére megnyerhette, mégsem mulasztotta el az elővigyázó államtitkár, hogy Erzsébetet, Leicester egykori nejeének, lady Dudley-nek halvány árnyára emlékeztesse. Mikép Cecil az osztrák házasságnak legbuzgóbb előmozdítójakép lépett fel,²⁾ egy papíron táblázatot szerkesztett, melyben a királynőre nézve a főherczeggel vagy Leicester-rel leendő összeköttetésből eredhető előnyöket és hátrányokat vázlatosan följegyezte. Megfontolására bizta a királynőnek, hogy míg Károly császári házból származik, s a császárnak és Spanyolországnak támogatását élvezi, Leicester csupán egyszerű lovag, kit csak is ő tett gróffá; hogy Károlynak egész családja gazdagon meg van áldva gyermekekkel, míg Leicester családjában, nuptiae steriles, magtalanság uralkodik; hogy Ferdinánd császár szerette nejét, de Leicester nem; s hogy végre Károlyt mindenki szereti, Leicester pedig mindenki gyűlöli.³⁾

Valószínűleg ez előterjesztések, valamint Erzsébettel Cecil által közölt ama hír, hogy a császár napról-napra várja az ő követének megérkezését,⁴⁾ indították a királynőt arra,

¹⁾ Raumer: Briefe aus Paris, II. köt. 84. l.

²⁾ Silva, Chantonay spanyol követhoz, Bécsben, 1566. máj. 4. Cs. L. (Cecil) como siempre te escripto ha sido el principal que ha procurado el negotio del archiduque.

³⁾ Froude, VII. k. 426. l. De matrimonio reginae Angliae cum extero principe. Reasons to move the queen to accept Charles. Reasons against the earl of Leicester. 1566-ki apr.

⁴⁾ Calendar of state papers. Foreign series 1566—68. n° 209. 36. l.

hogy bár nem Sackville, de egy más követet küldjön válaszával Ausztriába. Ugyanennek feladata abban állott volna, hogy jelentse a császárnak, miszerint a térdszalagrend lovagjává kineveztetett, s azonfölül birjon felhatalmazással arra is, hogy a házasság végett alkudozzék. ¹⁾ Cecilnek egy rokona, Danett Tamás, ²⁾ szemeltetett ki e küldetésre. Erzsébet megint kedvet mutatott a házassági játékok előlről kezdeni, ellenben Cecil a legkomolyabban kérte a spanyol követet, hogy a legbuzgóbban mozdítsa elő ez ügyet, s egyúttal biztosította őt, Anglia minden rangú és rendű férfiainak köszönetéről. ³⁾

Jóllehet Erzsébet a császárhoz intézett válaszát már elkészítette, s a követet is kinevezte, még mindig késedelmeskedett ezt útra küldeni. Londonban azt várták, hogy a főherceg Erzsébethez szerelmes levelet intézend, s egyáltalában a királynőt az utolsó perczen, az osztrák hercegre nézve kedvezőtlen hangulatba akarták hozni, mert azt mondták neki, hogy a főherceg teljességgel nem szereti, s csak államai után áhitozik. ⁴⁾

Végre Danett mégis Augsburgba utazott, hol akkor a császár birodalmi gyűlést tartott, hogy a török háborúra pénzt kapjon.

Danett május 23-án érkezett Augsburgba, s Miksa által máj. 25-én fogadtatatt kihallgatáson; ugyanekkor átnyújtotta

és Chantonay Silvához, spanyol követhez Angliában, másolat, 1566. márcz. 5. Cs. L.

¹⁾ Danett számára adott utasítás a »calendar of state papers« 1566—68. című munkában, n° 333. 57. l.; a spanyol követ jelentése Angliából Chantonayhez Bécsben, 1566. ápril. 29. és máj. 4. kivonatban a Cs. L.

²⁾ A spanyol követnek jelentése Angliából Chantonayhez (sacado de carta de 22 de Abril 1566.) Cs. L.

³⁾ Cecil válasza, 1566. márcz. 24.; a spanyol követ jelentéséhez mellékelve. 1566. márcz. 30. Cs. L. — — quorum nomine (s férfiaké) ego me perpetuum devoveo futurum servum si hanc causam possis nobis recuperare.

⁴⁾ Por carta de 28 del mesmo (1566. apr.) Kivonat az Angliában tartózkodó spanyol követ jelentéséből. Cs. L. — — mas díze me esta persona (Sussex) que los contrarios dízer a la Reyna que el archiduque no deve tener amor a la persona sino a los estados.

királyi úrnőjének iratát. ¹⁾ Legelőször vallja be Erzsébet, a császári család egyik tagjának, hogy a főherceggel való összekötetés által magát megtisztelve érezi. Kéri a császárt, hogy saját hosszú hallgatását annak válaszára, ne magyarázza úgy, mint ha a fivérével kötendő házasság reá nézve nem volna kellemes, sőt inkább szerencsésnek érzi magát az által, miszerint vele ily benső szövetségre lépni iparkodnak ²⁾; de mivel a császár a török háború előkészületeivel volt elfoglalva, csupán ez okból nem akart neki ez ügygel terhére lenni.

Azonban Erzsébet nemcsak bevallja a házassághoz való hajlamát, hanem egyúttal kinyilatkoztatja véleményét ama három főpontra nézve, melyekhez a további alkudozások folyamában a legjelentékenyebb érdek csatlakozik, s kijelenti ezek iránti véleményét oly módon, hogy ennél fogva, a bécsi udvarral és a katolikus egyházzal szemben, korábbi nyilatkozatának, miszerint házasságra lépni hajlandó, nagyon illusorius színben kellett feltűnnie.

Míg a bécsi udvar a főherceget csupán csak azon esetre engedi Angliába utazni, ha a siker kellően biztosított ³⁾, másfelől Erzsébet ragaszkodik e kívánatához, mert szükséges, hogy egymást színről színre lássák, s az idegen szemek

¹⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 437. 76. l.

²⁾ Erzsébet Miksához, 1566. apr. 2. Cs. L. che la risposta mia a la lettera scritta da V^{ra} Ma^{està} è stata fatto in lungo tirata non è stato ó per non haver pigliata in buona parte quello che gli ha piaciuto scrivermi ó ch'io non tenessi per honorata offerta quella della parte del fratello suo, anzi mi reputai felice che havevate così bona opinione di mer per ricercar della mano mia sí stretto nodo. — A »calendar of state papers 1564—65« című munkában, 550. l., Erzsébetnek e levele helytelenül iktattatik be az 1565. évbe. Már az egész tartalom, például Strange vizsgálkozásának említése kiténteti, hogy e levél csupán felelet lehet Miksának 1565. évi novemberben kelt levelére. Erzsébet levele eredeti, de a keletet (1566. ápril. 2.) később idegen kéz csatolta hozzá; azonban az eredetinek egy másolatán, mely a császár részére készítettett, hasonlóképen 1566. ápr. 2. áll. A sorrend a szövegben, a »calendar of state papers« szerint más, mint a most érintett eredetinnél.

³⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 437. 76. l. — Erzsébet Miksához, 1566. apr. 2. Cs. L. Il primo è del viaggio del fratello con scurtà.

általí választás őt vagy pedig a főherceget könnyen kielégí-
tetlenül hagyhatná ¹⁾).

Hogyha Bécsben a főherceg és emberei számára, saját
katholikus egyházat kívántak, Erzsébet e követelés ellen az-
zal állott elő, hogy az ország kimondhatatlanul sokat szen-
vedne, ha az uralkodó fejedelmi pár, különböző hitvallások-
nak hódolna, s hogy a birodalom akkor egy igához hasonlítana,
mely két állat által két különböző irány felé vonatik ²⁾).

Az előbb említett két pont mellett, Erzsébetre nézve
alárendeltebb jelentőségű volt azon követelés, hogy a főher-
ceznek Angliában saját költségén kell udvarát fentartania. ³⁾

Danett ilyen föltételekkel a zsebében ⁴⁾), utazott el Augs-
burgba, s egyszersmind utasításul nyerte, hogy szükséges lesz,
még a főherceget magát is fölkeresni, bár egyébiránt nagyon
a lelkére köttetett, hogy nyilvánosan csupán azt mondja,
hogy csakis azért jött, hogy a császárral közölje a térdszalag-
rend tagjává történt kineveztetését ⁵⁾).

Az angol követ a helyzetet nehezebbnek találta, mint-
sem előre gondolta. Miután Augsburgban beszélt a császárral,
ugyanazt a követet meghívta, hogy Bécsbe jöjjön, hol őt és a
főherceget megtalálhatja. Egy kihallgatás alkalmával, melyen
Károly Erzsébet képviselőjét fogadta, amaz nagyon tartózkodó-
dónak mutatkozott, semmiről sem akart nyilatkozni, mivel az
az egész ügy vezetését fivérének engedte át ⁶⁾). Azonban Danett
csakhamar felismerte, hogy ez csak ürügy, s hogy a főherceg
határozottan visszautasítja a protestantismushoz leendő átlé-
pést; Danett gyanakodott a spanyol követre, s egyáltalában

¹⁾ Erzsébet Miksához 1566. apr. 2. Cs. L. Pare à me che per tutti
duoi sarebbe il meglio il vedersi, chi sa se a lui piacerà la elettione fatta
per gli occhi d'altrui.

²⁾ Erzsébet Miksához, 1566. april 2. Cs. L. — — rassomigliarebbe
al iugo di duoi animali variando i passi in duoi canti.

³⁾ Ibid. — — in questa parte non spendero più parole come di
cosa di niente quando gli altri dubbij saranno risoluti.

⁴⁾ Utasítás Danett számára, 1566. apr. 30. a »Calendar of state
papers 1566—68.« czímű munkában, n° 333. 57. l.

⁵⁾ Ibid.

⁶⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 546. 99. l. Danett Erzsé-
bethez, 1566. jul. 4.

Spanyolországra, mely a házasság iránt kedvezőtlen hang-
lattal viseltetik, hogy a főherceget megerősítette abban, mi-
szerint a katholicizmustól való elpártolását megtagadja ¹⁾.
Hogyha az angol követ Miksa császárt legkevesebbé makacsnak
tartotta, s ugyanettől mérsékelt közreműködést remélt, más-
részt mégis azt hitte, hogy a királynőnek az ő követeléseire
nézve sokat keresztül kell néznie az ujjain, ha valami ered-
ményhez akar jutni ²⁾; mert Breuner határozottan kijelentette
neki, hogy ura, a főherceg, soha sem fog angol földre lépni,
hacsak számára külön katholikus egyház nem engedélyeztetik ³⁾.

Valóban a helyzet bonyolódott volt. Sem Erzsébet ⁴⁾,
sem pedig a császári udvar nem akarta követeléseit enyhíteni ⁵⁾.

Megint odajutottak, hol 1560 ban voltak: tudniillik ki-
engesztelhetetlen ellentétek, mikép ezek akkor a katholiciz-
mus és a protestantismus között előtérbe léptek, választották
el most is a két udvart egymástól. Hogyha Miksa kieme-
lendőnek gondolta is azt, hogy az udvartartás költségeinek
meghatározása nem lényegtelen, s ha követelendőnek hitte is
hogy a főherceget mint Erzsébet férjét, királyi czím és
tisztelet illette ⁶⁾, mégis az egész alkudozásban a legfontosabb
s legkényesebb pontot, annak megfontolása képezte, vajjon
Károly főherceg katholikus maradjon-e, vagy pedig a protes-
tantismushoz lépjen át? ⁷⁾ Valamint bátyja Miksa a katholiciz-
mustól elpártolni készült, s kiről ennek atyja Ferdinand, fáj-
dalmas érzéssel telve azt mondta: »Látom, hogy fiam meg-

¹⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 547. 99. l.; Danett Cecl-
hez, 1566. jul. 4. Suspects (Danett) the spanish Ambassador as well for
obstinate religion as for the smal desire that nation has been thought to
have to the matter.

²⁾ Ibid. n° 546. és 547. 99. l.

³⁾ Ibid. n° 547. 99. l.

⁴⁾ Ibid. n° 607. 111. l.

⁵⁾ Miksa a bajor herceghez, Bécs, 1566. jul. 20. Cs. L.

⁶⁾ Responsum in negotio anglico pro oratore anglo in negotio
matrimonii. 1566. jul. 14. Cs. L.

⁷⁾ Ibid. Inter alia vero quae huius negotio difficultatem iniecerunt,
praecipuum locum obtinet religio.

romlott¹⁾, szintúgy az egykor eretnek hajlamokkal eltelt Károly főherceg, spanyol befolyás és Ferdinand császár erélyes fellépése következtében, megint oly hitbuzgó katolikus lett, hogy most már semmit sem akart hallani a vallás megváltoztatása felől. Reá nézve, ki soha sem mulasztotta el az istentiszteletet, már az is túlmeszsze terjedő kívánság lehetett, hogy meg kelljen ígérnie, miszerint Erzsébetet vallása gyakorlásában háborgatni nem fogja, s hogy meg kelljen fogadnia, miszerint a királynőt, protestáns hitvallása végett a házasság után nem fogja kevesebbre becsülni, s hogy mindig arra vigyázzon, miszerint ugyanazt illetőleg, vallási különbségükből kifolyólag, semmi kellemetlenségek elő ne forduljanak²⁾. Hogyha mindezekbe bele kellett egyeznie, legalább mintegy a korábbi ígéretek szégyenének eloszlatása czéljából, most annál búzóbban törekedett arra, hogy saját magának és udvari egyéneinek megengedtesse, miszerint a katolikus istentiszteletet nem zárt ajtók mögött, hanem szabadon és egy nyilvános templomban gyakorolhassák³⁾.

Mialatt Károly Erzsébethez levelet intézett, s ez által annak személye iránti hódolatának kifejezést adott,⁴⁾ egyúttal az angol követtel szemben kijelentetett, hogy mindaddig semmi sikerre sem lehet kilátás, míg a vitás pontok a főherceg javára el nem intéztetnek.⁵⁾ De míg Bécsben Erzsébet házassági alkudozásai kedvezőtlen véget értek, majdnem ugyanazon időben Londonban, senki más, mint az angol parlament által, egy nagy tüntetés rendeztetett ama czélból, hogy a királynőt, a házasságra vagy pedig a trónutód kijelölésére

¹⁾ Sybel: Historische Zeitschrift, 32. köt. Wilhelm Maurenbrechers Beiträge zur Geschichte Maximilians II. 1548 - 62. 277. I. II. jegyzet: »video et hunc mihi filium corruptum esse.«

²⁾ Responsum in negotio anglico, 1566. jul. 14. Cs. L.

³⁾ Ibid. — — et viceversa Ser^{mo} quoque archiduci liberum et integrum sit una cum suis aulicis religionem catholicam retinere ac iuxta eius ritum sacra officia non solum inter parietes et occulte sed etiam in publico et opportuno aliquo templo frequentare.

⁴⁾ Károly Erzsébethez, 1566. jul. 3. Cs. L. — — perpetuum et sincerum nostrum complacendi atque gratificandi studium deferremus.

⁵⁾ Responsum in negotio anglico, 1566. jul. 14. Cs. L.

kényszerítsék.¹⁾ Emlékeztették Erzsébetet, hogy a nemesség jelenlétében megígérte, hogy házasságra akar lépni, s egy bizottságot rendeltek ki, mely ez ügyben a királynőhöz feliratot szerkeszsen. Míg Erzsébet, a parlament ez eljárása miatt bosszankodott,²⁾ Silva spanyol követ egyidejűleg intette őt, persze egészen más okból, mint a parlament, hogy végre tükélje el magát a házasságra, mert ez által minden kellemetlenségnek véget vetne.³⁾ Valóban azt mondta Silvának, ha ugyan igazán őszintén gondolkodott, hogy még azon a héten — ugyanez 1566. évi októberben történt és Danett már visszatért — a császárhoz követet fog küldeni, hogy mindent tisztába hozhasson.⁴⁾ Felbosszankodva Leicester ellen, ki a parlament előterjesztéseiben szintén részes volt, elhatározta őt az udvartól száműzni, hogy a főherceg semmit sem találjon, mi féltékenységét felkölthetné.⁵⁾ A parlament ismételt előterjesztéseinek behatása alatt, még egyszer biztosította Silvát, a spanyol követet, hogy el van határozva a főherceghez nőül menni, s mindent megtenni, a mit tőle Spanyolország követel.⁶⁾

Mialatt minden arra mutatott, hogy bekövetkezik a váltság a parlament és a királynő között, ki a legfelsőbb angol állami gyűlésnek ilyen hatalmáról semmit sem akart tudni Silva már örült a korona és az alattvalók között előfordulandó küzdelemnek.⁷⁾ A spanyol diplomata mindjárt felhasználta ez ellentétet, hogy Erzsébetet a katholicismus számára megnyerje.⁸⁾ De Erzsébetet, ki egy időre meghasonlásba jöhetett ugyan alattvalóival, hanem soha azoktól kiengesztelhetetlen gyűlölet által el nem idegenedett, országa ellen irányzott ilyenemű utakra terelni nem sikerült, s az egész nagy tüntetés azzal végződött, hogy Stuart Mária, kit bár nem határozottan,

¹⁾ Fronde, VII. köt. 449. l.

²⁾ Ibid. 451. l.

³⁾ Ibid. 452. l.

⁴⁾ Ibid. 452. l.

⁵⁾ Ibid. 456. l.

⁶⁾ Ibid. 460. l.

⁷⁾ Ibid. 464. l.

⁸⁾ Ibid. 476. l.

de mégis vélelmezett trónutód gyanúját kijelöltek, Darnleyvel történt házi civódásai következtében minden a trónutódlásra, valamint ezzel a katolikus restauráció reményére vonatkozó kilátását eljátszotta,¹⁾ s hogy az alsóbáz szónoka, 1567. évi január 2-án a parlament köszönetét fejezte ki Erzsébetnek azért, hogy végre a házasság iránti hajlamát nyilvánította, miről még azelőtt soha sem nyilatkozott.

Mivel Erzsébet házasságát a parlament és a korona első tanácsosai kívánták, mert a külviszonyok ohajtandónak tüntették fel, hogy Spanyolországot kedvező hangulatban tartásák,²⁾ tehát Erzsébet elhatározta, hogy Danett sikertelen működése után, megint újból követséget küld a császári udvarhoz.

Ha előbb Danett által, Miksának tudára adatta a térdszalagrend lovagjává történt kineveztetését, most ugyanennek jelvényeit akarta átküldeni. E követséggel gróf Sussex bizatott meg, ki egyidejűleg ama megbízást kapta, hogy a császárnak legutóbbi követeléseire válaszoljon: mintha nem is Erzsébet lett volna az, ki minden sikert eddig megíúsított, most ő sürgeti az ügy eldöntését, hogy az alkudozások végtelen hosszúra ne nyúljanak.³⁾

Míg Pozsonyban, hol akkor Miksa magyar országgyűlést tartott, az angol követ számára lakást készítettek elő, megérkezett annak a híre, hogy nem is fog eljönni, mert épen mikor Sussex el akart indulni, gróf Stollberg Lajos, a császári követ, s Maldeghen úr, a spanyol követ, egy németalföldi, Londonba érkeztek.⁴⁾

Miksa császár, ki akkor minden fejedeleminél, a törökök elleni segílyt iparkodott nyerni, gróf Stollbergot már 1567. évi márcziusban felhívta, hogy Angliába menjen, miszerint Erzsébettől a török háborúra támogatást szerezzen.

Hogyha Angliában bámultak azon, mikép e császári

¹⁾ Froude, VII. köt. 522. l.

²⁾ Froude, VIII. k. 264., 265. és 266. l.

³⁾ Erzsébet Miksához, Richmond, 1567. jan. 22. Cs. L. — — sperando per lui di ricevere ultima risposta di quel chi V. M. si risolvera di far accioche non si traga sempre il nodoso file senza venire n + mai al fine.

⁴⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. jún. 19. Állam-Levéltár.

követség a kérdésben forgó házassági alkudozásokról egy szóval sem emlékezett meg,¹⁾ s ha Bécsben azt hitték, hogy Fülöp király egyetértésével, csupán e miatt utazott Londonba, valóságban csakugyan nem volt más megbízatása, mint segílyt kérni²⁾.

Mindkét követnek utasításában egy szóval sem történt említés a házasságról, s ennél fogva Stollberg, kit magas állású egyének biztosítottak az iránt, hogy Erzsébet s az udvar és az ország a királynőnek Károlylyal kötendő házasságát kívánják³⁾, élénken sajnálta, hogy ez ügyre nézve felhatalmazása nincsen, különben könnyen teljes befejezéshez vihethé⁴⁾. Mindenesetre csalódásban élt, ha így gondolkodott. De mivel a házasságot tárgyalásai és alkudozásai közben meg sem szabadott érintenie, általánosan azon gyanúval találkozott, hogy Miksa császár és a főherczeg továbbra az Erzsébettel való összeköttetés felől semmit sem akarnak tudni⁵⁾, s ugyanez segíly iránti kérelmét nem igen mozdíthatta elő.

Miután azonban egyidejűleg különféle hírek terjedtek el, például, hogy a protestánsok és különösen Erzsébet ellen, egy általános katolikus liga van keletkezében, ennél fogva a királynő megtagadott minden segílyt a török háború czéljaira, mivel saját maga védelmére kell gondolnia⁶⁾.

S minthogy a követek semmit sem értek el, Londont június 25-én odahagyták, miután a királynő gróf Stollbergot, ki protestáns volt, még különösen kiténtette⁷⁾.

¹⁾ Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde oestr. Geschichtsquellen. 1854. Actenstücke zur Geschichte der Gesandtschaft, welche Maximilian II. im Jahre 1567. an die Königin Elisabeth von England abgeschickt hat. Mitgetheilt von Chmel, pag. 177.

²⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. jún. 19. Á. L. — — l' uno (Stollberg) mandato dall' Imp^{re}, l' altro (Maldeghen) dal re di Spagna per occasione di visitar quella regina con fine di scoprire meglio l'animo di lei et stringer la pratica intorno à questo matrimonio con l'arciduca Carlo.

³⁾ Notizenblatt, 160. l.

⁴⁾ Ibid. 178. l.

⁵⁾ Ibid. 177. l.

⁶⁾ Koch: Quellen, I. köt. 180. l. — Calendar of state papers 1566. — 68. n° 1297. 250. l., n° 1335. 259. l.

⁷⁾ De Inglaterra a 28 de Junio 1567. Cs. L.

Ekközben Bécsben napról napra várták Sussex, angol követ megérkezését ¹⁾. Alig hallotta meg medici Katalin, hogy ugyanaz Bécsbe megy, megint újból erőlködött Erzsébetet az ő fiával megházasítani, s az ebbe leendő beleegyezés fejében, Calais visszaadását is felajánlotta ²⁾. Midőn azonban Erzsébet azt válaszolta, hogy a világot nem akarja azon mulatságos jelenetben részesíteni, hogy a templom bejáratánál egy öreget és egy gyermeket lásson, s ennél fogva Franciaország ajánlatát visszautasította, végre Sussex június 29-én Dowerben hajóra szállt ³⁾, s miután útközben többször megállapodott, augusztus 5-én Bécsbe érkezett ⁴⁾.

Ha Erzsébetnek komolyabb szándékai lettek volna is, mint ez tényleg látszik, csakugyan alkalmasabb egyént Bécsbe nem is küldhetett volna. Sussex a legjobb hatást idézte elő, engedékenynek látszott ⁵⁾, s ezt annál könnyebben tehetette, mert komolyan azon kívánságtól lelkesült, hogy úrnőjének Károly főherczeggel kötendő házasságát valósággal létrehozza.

Az angol követ jelenléte mindjárt a legkülönbözőbb véleményeket keltette fel. Míg némelyek azt állították, hogy minden a legjobb úton halad, mások azt bizonyították, miszerint még a házasságról egy szó sem ejtetett ki ⁶⁾. Kétségtől a velencei követ legélesebben figyelt, ha Sussexnek gondteljes és búskomor képét feltűnőnek találta ⁷⁾, mert az alkudozások igen nehézkesen haladtak odább. Egy diplomatára nézve nem lehet nehezebb helyzetet gondolni, mint a mikor az a feladata van, hogy közvetítő gyanánt szerepeljen két

¹⁾ Velencei jegyzék, Pozsony, 1567. júl. 24. Á. L.

²⁾ Froude, VIII. köt. 267. l.

³⁾ Sussex Cecilhez, Dünkirehen, 1567. jún. 30. a "calendar of state papers 1566—68." czimű munkában, n° 1373. 266. l.

⁴⁾ Ibid. Sussex Cecilhez, Bécs, 1567. aug. 7. n° 1567. 313. l.

⁵⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. aug. 21. Á. L. — — L'Imp^{re} — — laudandolo grandemente per persona dextra, trattabile et degna d'ogni honore.

⁶⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. aug. 21. Á. L. Dicono che la trattation del matrimonio vâ per ancora molto larga, altrj aggiungono che non é ancora incominciata.

⁷⁾ Ibid. Per quanto io ho compreso l' Amb^{re} stâ molto sospeso et assai malinconico, non sô la ragione.

olyan pártnál, melyek közül az egyik a legsúlyosabb követelésekkel lép fel, csak hogy ezek elfogadását megghiusítsa, és a másik késedelmes abban, hogy magát oly feltételeknek alávesse, melyeket lelkiismeretével ellentétben állóknak hisz.

Hogy ha már Danettnek tapasztalnia kellett, miszerint a főherczeg nem hajlandó a katolikus vallástól eltérni, mégis ez körülmény Erzsébetet nem határozhatta el arra, hogy ebbeli követeléseitől elálljon. Buzgóbban és türelmetlenebbül mint valaha követelte a főherczegnek áttérését ¹⁾. Bécsben azon nyilatkozatot tétette, hogy a császár gondolja meg, mennyi nyugtalanság és zavar keletkezett sok más országban a hitvallásbeli különbségekből. Sehogy sem akarta belátni, miért vonakodik a főherczeg annyira attól, miszerint az ő országának vallására áttérjen? mikor ebben semmi olyas nem foglaltatik, a mi meg nem egyeznék a szent írással; míg ellenben a katolikus istentisztelet hagyományokat és emberi intézkedéseket mutat fel, s ezért sohasem bírhatja az irás tekintélyét ²⁾. Sussexnek egyidejűleg arra kellett törekednie, hogy titkos beszélgetések közben kitudja, vajjon Károly föltétlenül el van-e tökéelve a katolikus nyilvános istentisztelet követelésénél megmaradni. Hogy ha a főherczeg hajlandónak látszott e részbeli véleményét nyíltan bevallani, ez esetre az angol követ felhatalmaztatott, hogy esküjével erősítse, miszerint szándékát senki a királynőn kívül megtudni nem fogja, s ugyanez szintén titokban tartandja ³⁾. Erzsébet kész volt a főherczeg számára hasonló jogokat engedni, mint a minökkel annak idejében Fülöp spanyol király, mint Mária férje, birt, de mindenekelőtt mégis azt kívánta, hogy Károly jöjjön Angliába, hogy lásson és láttassék ⁴⁾. Sussex a császár részéről a legbarátságosabb bánásmódban részesült; hogy ha a császár kikocsizott, mindig maga mellett a kocsijában adott annak

¹⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. aug. 21. — — nó, disse S. M^{ia}, ella (Erzsébet) stâ piu ostirata che maj.

²⁾ La substantia della risposta generale della Ser^{ma} regina, 1567. aug. 12. Cs. L.

³⁾ Calendar of state papers 1566—68. Instructions for the Earl of Sussex, 1567. jún. 20. n° 1327. 257. l.

⁴⁾ Ibid. és Froude, VIII. köt. 268. és 269. l.

helyet ¹⁾, s ha Erzsébetről beszélt, ugyanez mindig a legaláztosabb kifejezésekben történt, míg más fejedelmekről, mindig mint császár nyilatkozott ²⁾.

Sussex nem elégedett meg a császárral való közlekedéssel, hanem a főherceget is, ki Stiriában időzött, látni akarta, s vele beszélni óhajtott, mivel sem a képekben, sem pedig a leírásokban nem bízott ³⁾. Miután Miksa sok és hosszú kihallgatásokon fogadta az angol követet, ennél fogva Károly és a császár között élénk levelezés állott be; küldöttek mentek ide s tova ⁴⁾. Ha Miksa Sussexnek azt ígérte, hogy a főherceg néhány nap múlva a székvárosba meg fog érkezni ⁵⁾, ezzel nem mondott igazat, mert hiszen maga azt írta fivérének, hogy Bécsbe leendő utazását még halaszsa el ⁶⁾. Igazuk volt ugyan azoknak, kik azt állították, hogy Károly nem akar előbb jönni, mint a míg az alkudozások bizonyos befejezéshez jutnak ⁷⁾; Sussex maga pedig a halasztást annak tulajdonította, hogy az ő javaslatait előbb Spanyolországba küldték, mert ennek közreműködése nélkül sem a császár, sem a főherceg nem akar határozni ⁸⁾. Nem tudjuk, vajjon így volt-e? de nem lehetetlen, mert éppen ugyanazon időben a császári és a spanyol udvar

¹⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 1619. p. 325.

²⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 1581. 316. l.

³⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. szept. 4. Á. L. Egli (Sussex) ó fuor di modo non solo desideroso ma ansio di vedere l'arciduca non fidandosi intieramente ne di ritratti ne della relatione che li é fatta.

⁴⁾ Ibid. Vano bene ogni giorno et vengono corrierj in sú et in giù.

⁵⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 1585. 317. l.

⁶⁾ Miksa Károlyhoz, Bécs, 1567. aug. 18. Cs. L.

⁷⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. szept. 4. Á. L. Onde si puo credere che ancora che sia chiamato non voglia venire si come é ragionevole fino che non é certo della conclusione.

⁸⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. szept. 11. Á. L. Non pensa esso ambasciadore di poter haver cosj presto resolutione sopra cose trattate, perche é come sicuro che siano stati mandati in Spagna li capitoli matrimonialj portati et proposti da lui non volendo né l' Imp^r né l' fratello, si come e' verissimile, procedere in tal maneggio alla conclusione senza participatione et consiglio et forse senza l'opera del re Cat^o per la autorità che sano che ha con la regina. — Calendar of state papers 1566—68. Sussex Cecilhez, Bécs, 1567. aug. 13. n° 1585. 317. l.

közt megint élénkebb közlekedés fejlett ki ¹⁾. Ha sokan, az angol követnek vidámságából magoknak szabadságot vettek, kedvező kifejlődésre következtetni ²⁾, sajátképen és tényleg a viszonyok olyanok voltak, hogy Miksa kijelenté, miszerint feleletével késnie kell addig, míg Béctől távol tartózkodó fivérének véleményét meg fogja hallani ³⁾.

Csakugyan a császár a főherceget mindazokról értesítette, miket vele az angol követ közölt. Miksa, ki Sussexszel szemben fivérének álláspontját képviselte, egyúttal a főherceg előtt is oly színben kívánt feltűnni, mintha távol lenne attól, hogy lelkiismeretét megnehezítse, vagy a vallás megváltoztatására felszólítsa. De eléggé hangsúlyozta egy ilyen lépés szükségességét, midőn azt mondta neki, hogy gondolja meg, miszerint ha a lelkiismereti kérdés rendezve lesz, semmi további nehézség föl nem merül ⁴⁾, valamint el nem titkolhatja előtte, hogy azon esetben, ha Erzsébet titokban vagy nyíltan a spanyol-osztrák ház ellenségével lép házasságra, ez mindnyájoknak romlására szolgálhatna ⁵⁾. Azonban Károlyra a fontolgatások nem hatottak. »Én nem tágíthatok« — így válaszolt a császárnak — »a szent katolikus és apostoli vallástól, melyben neveltetem és felnövelkedtem« ⁶⁾. Miksa nem késett Sussext a főherceg elhatározásáról értesíteni, hogy egy nyilvános egyházra vonatkozó követelésénél megmarad. Mintegy önmagától, s a nélkül, hogy erre felhatalmazása lett volna, megkérte Sussex a császárt, hogy kérdezze meg a főhercegtől, vajjon nem elégednék-e meg egy magán-kápolnával, s vajjon ez egész ügy nem maradhatna-e függőben addig, míg az Erzsébettel való találkozás megtörténék? ⁷⁾ De mivel a követ ismételve kijelentette abbéli kívánságát, hogy a főher-

¹⁾ Froude, VIII. köt. 269. l. azt állítja, bár bizonyítékokat nem tud erre nézve felhozni, hogy Spanyolországba követ is küldetett.

²⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. aug. 28. Á. L.

³⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 1604. 321. l.

⁴⁾ Miksa Károlyhoz, Bécs, 1567. aug. 18. Cs. L.

⁵⁾ Ibid.

⁶⁾ Károly főherceg Miksához, 1567. aug. 22. Cs. L.

⁷⁾ Miksa Károlyhoz, Bécs, 1567. szept. 8. Cs. L. Szélszaván állanak e szavak: Ego manu mea.

czeget láthassa, s mivel úrnőjének méltóságával meg nem egyeztethetőnek nyilvánította, hogy maga utazzék Stiriába, hogy Károlyt ott felkeresse, ennél fogva a császár azt tanácsolta fivérének, hogy Müzzuschlagba menjen, és Sussexet, ha Bécs-Ujbhelyre kirándulásra vállalkoznék, az előbb nevezett helyre magához meghívja ¹⁾. Ugyane javaslattal ellentétben Károly a császárral azt közli, hogy maga fog Bécsbe jönni ²⁾; hol azután tényleg szeptember 25-ike előtt meg is érkezett ³⁾.

Az angolok magokat a főherceg lényétől egészen elragadtatva mutatták, magatartásáról túlcasongó dicséretekkel nyilatkoztak, s mintha már a házasság meg volna kötve, soha sem mulasztották el, valahányszor Károly kiment, körülötte, mint királyuk körül összegyülekezni, sőt sőtáin kísérni ⁴⁾. Bár mennyire megvesztegethető lehetett is ez a külső fellépés, s bármi sokan állították, hogy végre a kedvező eldöntés közeledik ⁵⁾, Károly tényleg tartózkodó volt, s a követet mindenben a császárhoz utasította. Sőt a főherceget sérteni látszott az, hogy egy magán-kápolnával megelégedjék, mert akkor az egész világ azt mondaná, hogy ő ingadozik, hajlandó az áttéréshez, vagy vallását nem meri nyíltan elismerni ⁶⁾. De ha a főherceg eddig erősen tartotta magát, úgy hogy egy lépést sem akart hátrálni, s a spanyol követ Angolországban már kiállította részére a bizonyítványt, hogy magát mint atyjának igaz fiát s mint valódi keresztyén fejedelmet mutatta be ⁷⁾, mind-

¹⁾ Miksa Károlyhoz, Bécs, 1567. szept. 8. Cs. L.

²⁾ Calendar of state papers 1566—68. Sussex Cecilhez, Bécs, 1567. sept. 20. n° 1703. 343. l.

³⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. szept. 25. Á. L.

⁴⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. okt. 2. Á. L. — — li quali (az angolok) di giorno in giorno si vano più innamorando del proceder suo et come se'l matrimonio fusse già concluso dall' Amb^{re} in poi tutti gl'altri non lasciano ordinariamente d'accompagnarla quando ella (Károly) esce non altramente di quello che fariano il loro re.

⁵⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. okt. 2. Á. L.

⁶⁾ Sussexhez írt felelet, 1567. okt. 2. Cs. L. — — quod homines suspicaturi essent Ser^{ma} eius vel nutare in sua religione et ad mutationem a qua se antea tantopere alienam ostenderit spectare, vel non audere etiam religionem suam palam profiteri.

⁷⁾ De Inglátterra a 8 de Novembre 1567. Chantonayhez. Cs. L. He me holgdo de ver la buena resolucion del archiduque que ha sido como

ezen eddigi eljárások után, egyszerre egy váratlan érzelem-változás állott be. Teljesen úgy látszik, mintha Károlyra, császári fivérének abbéli aggodalmi, hogy Anglia valamely ellenséges hatalomnak, mint Franciaországnak, át ne engedessék, hatást eszközöltek volna. Talán Sussex azon szavai is, hogy Angliának jelentékenyebb férfiai, azon esetre, ha hozzájuk jönne, a királynőt kényszeríteni fogják, hogy vele házasságra lépjen, segíthettek e változást előidézni ¹⁾.

Hogy ha eddig határozottan vonakodott, mielőtt az ügy eldöntetnék, Angliába utazni, most Erzsébettől csupán csak titkos ígéretet kíván arra nézve, hogy az ő lelkiismeretét megnehezíteni nem akarja, s mihelyt e követelt nyilatkozatot bírja, kész hozzá az utazást megtenni ²⁾. Minden más tekintetben magát a királynő akaratának alá akarta rendelni, remélvén, hogy mindkettőjüket az Isten fel fogja világosítani, úgy hogy ha egymást látták, kölcsönös tetszésüket is megnyerjék. Csupán csak azon esetre, ha meg nem tetszenének egymásnak, mind a császár, mind a főherceg fogadást tettek volna arra nézve, hogy a királynő ígéretét titokban tartandják, s azt fogják mondani, miszerint a meghasonlást a vallás kérdésében a meg nem egyezhetés idézte elő ³⁾.

Hogy ha Károly előbb még vonakodott egy magán-kápolna birhatásába beleegyezni, most ezzel meg akart elégedni, sőt késznek látszott arra, hogy az angol alattvalóknak megtiltsa, az ő magán istentiszteleténél résztvehetni; a királynőt el akarta kísérni ennek egyházába, s nem akarta tűrni, hogy az övéi, az országos vallás ellen, prédikáljanak; s csupán csak egy pont ellen gondolta magát kénytelennek aggodalmival előállani, tudniillik azon követelés ellen, mely szerint, ha

de hijo de su padre, bueno era pensar que un príncipe christiano havia de dexar su religion con la facilidad que ellos han tomado la suya nueva.

¹⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. okt. 16. Á. L.

²⁾ Una memoriale pur la cesaria M^{te} dello che il conte di Sussex habbia da scriver per il Seor Cobham alla Ser^{ma} regina. Egyik oldalán található 1567. okt. 17., a másikon 20., a harmadikon 27.

³⁾ Una memoriale stb. Cs. L. Sussexhez írt felelet, 1567. okt. 23. Cs. L. Calendar of state papers 1566—68. Sussex Cecilhez, 1567. okt. 27. n° 1788. 361. l.

az ő magán istentiszteletének gyakorlása talán nyugtalanságot szül, ugyanazt egy időre megszüntetnie kellene ¹⁾).

Midőn azonban Sussex késznek nyilatkozott a főherczeg számára ennek palotájában egy magán-kápolnát megengedni, saját részéről meg azt követelte, hogy mindannak, a mi ez iránt megállapított, legszigorúbb titokban kell tartatnia, mintha e dolgokról nem is beszéltek volna, hogy azután úgy tűnjék fel, mintha ez engedmény, később Angliában, általános megegyezés közben adatott volna meg ²⁾).

Az angol követ e legutóbbi követelésének, mind Miksa császár, mind a főherczeg is, határozottan ellenmondott. Hogyha már hajlandók voltak a legfontosabb pontokban engedni, sőt ha Károly kész volt arra, hogy Erzsébet abbéli titkos ígérete alapján, miszerint lelkiismeretét megnehezíteni nem akarja, csakugyan Angliába utazzék, most mégis azt kívánták, hogy mindaz, a mi a katolikus istentisztelet tárgyában engedélyezendő, számukra Bécsben biztosítsák. Semmi szín alatt sem akarták, hogy azután mások kegyétől függjenek. ³⁾

Midőn már most Sussex azt hitte, hogy az alkudozások bizonyos pontig sikerhez vezettek, elhatározta, hogy a vitás pontokra nézve, saját emberei egyike által, magától Erzsébet-től kérje ki a végelöntést. Ennélfogva Cobham lordot, 1567. évi október közepén, a királynőhöz küldötte, ⁴⁾ s figyelembe véve ama nagy előnyöket, melyek ez összeköttetésből származnak, a legjelentékenyebben ajánlotta, hogy jobb lesz egytől

¹⁾ Una memoriale stb. Cs. L. Sussexhez írt felelet, 1567. okt. 23. Cs. L. — Calendar of state papers 1566—68. n° 1788. 361. l.

²⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. okt. 16. Á. L. — — però l'imbassator da' intentione et par che' condescendi ad una capella privata nel palazzo proprio ma con patto che tutto quello che nella religione si accorderà sia tenuto secretissimo non altrimenti come se non se ne fusse parlato a fine che para che la resolutione sia facià in Inghilterra con partecipazione et consenso universale.

³⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. okt. 16. Á. L. Á questo l' Imp^{re} et l'arciduca vogliono che la cosa della religione si tratti et si risolvea quò non volendo starne ad arbitrio ne alla volontà d' altrj.

⁴⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. okt. 16. és velencei jegyzék okt. 23. Á. L.

mástól eltekinteni, s a főherczeg követeléseit teljesíteni, mint vele szakítani. ¹⁾ A főherczeg nem Bécsben várta be Cobham válaszát, hanem visszautazott államaiba, s míg némelyek azt állították, hogy az angol követtel szemben sokkal hidegebbnek mutatkozik, ²⁾ teljesen ellenkezőleg, midőn elutazása alkalmával a követtel egy kocsiban ment, kijelenté ez előtt, hogy a királynőtől kedvező végzést remél. ³⁾ Mindazáltal úgy az angolokat, mint az osztrák udvaroncokat meglepte az aggodalom, hogy a házasság, a vallási különbség miatt talán majd épen nem jöhet létre. ⁴⁾

De e sejtelem eleinte nem látszott megvalósulni akarni, mert híre járt, hogy Cobham Angliából azt írta, hogy néhány nap mulva megérkezik és jó választ hoz. ⁵⁾ S valóban, Cobham december végén visszatért, s derűtségéből az angolok úgy itéltek, hogy kedvező reményeket táplálhatnak. ⁶⁾ Csakhamar azonban elterjedt annak a híre, hogy nem szabad magokat csalódásnak átengedniök. ⁷⁾ De még a velencei követre nézve is, ki jól értett hozzá, hogy a titkokba behatoljon, igen nehéz dologgá vált, valami bizonyosat megtudni. Mert Cobham visszatérte óta, a további alkudozások oly titoktartással folytak, hogy Miksa császár, a Károlyhoz szóló jelentéseket mindig sajátkezűleg fogalmazta, s ugyane két egyéne, valamint Sussexen kívül senki sem tudhatott meg semmit. ⁸⁾

¹⁾ Calendar of state papers 1566—68. Sussex Cecilhez; 1567. okt. 27. n° 1788. 361. l.

²⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. okt. 9. Á. L.

³⁾ Calendar of state papers, Sussex Cecilhez, Bécs, 1567. nov. 15. n° 1821. 369. l.

⁴⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. okt. 23. Á. L. Credeno questi Inglesj che'l negotio della religione difficilmente s'acconderà et che questo patria impedire ogni resolutione, anzi lo dicono apertamente così li Inglesj come li servitorj dell' arciduca.

⁵⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. decz. 11. Á. L. — — et da intentione (s. i. Cobham) di portare buona resolutione essendo stato inteso con molta satisfatione della regina et del consiglio tutto quello che era stato negotiato qui dall' Amb^{ro}.

⁶⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. jan. 1. (a mi számításunk szerint már 1568.)

⁷⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567(68.) jan. 8. Á. L.

⁸⁾ Ibid. Non si può sin' hora intendere con fondamento cosa alcuna

E titoktartásra vonatkozólag különféle okok hozattak föl. Így a velencei követ előtt, a főherczeg legbizalmasabb embereinek egyike, azt beszélte, hogy Károly úgy akarja, hogy mindaddig az alkudozások felől, egy szó se jöjjön nyilvánosságra, míg államainak épen együttlevő országgyűlését föl nem oszlatja. Mert ha az ő alattvalói megtudnák, hogy Erzsébettel házasságra lép, minden követelését visszautasítanák, mivel az egész ország ellenzi e házasságot.¹⁾ De bármit beszéltek is nyilvánosan, s bármi híreket hittek vagy nem hittek el az udvaroncok és az idegen hatalmak követei, csupán csak ez egy dolog volt bizonyos, hogy Erzsébet minden vallási engedményt a leghatározottabban visszautasított. Semmi esetre sem akarta megengedni, hogy az ő udvarában mise mondathassék, mert ez Jézus rendelkezéseivel ellenkezik, s egyszersmind a magán kápolnát sem akarta megtűrni.²⁾ Erzsébet azt hozta föl ürügy gyanánt, hogy úgy az ő lelkiismerete, mint az ország törvényei meg nem engedik egy templom fölállítását; de titokban sem tehet ily ígéretet, mert ha ez később köztudomásra jutna, s valamely oldalról helytelennek találtatnék, már akkor becsületének sérelme nélkül vissza nem vehetné a szavát.³⁾ A világ minden országaért — így irt Miksának — s a fejedelmek minden kegyéért sem volna képes arra, hogy lelkiismerete nyugalmit, valamint országa nyugalmit feláldozza.⁴⁾ Míg azonban a leghatározottabban kijelenté a főherczegnek, hogy kívánatait most nem teljesítheti,⁵⁾ másfelől Sussex követet

della negotiacione di esso Ambr^o in causa del matrimonio passando la trattatione tra sua Mstá et lui con grandissimo silentio et taciturnità. Et se S. Mtà scrive et ne da conto all'arcaduca scrivo sempre di sua mano in modo che la cosa non e' communicata con alcuno fuori di loro tre.

¹⁾ Velencei jegyzék, Gratz, 1567(68) jan. 17. — — perche tutto'l paese é molto contrario á questo matrimonio et per questo le cose vano tacite.

²⁾ Memoriale, Erzsébetnek a császárhoz intézett és Sussex által közölt leveléből, 1567. jan. 1. (a mi számításunk szerint 1568.; az angolok még akkor nem tekintették jan. 1-ét egy új év kezdetéül.) Cs. L.

³⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 1857. 378. l.

⁴⁾ Erzsébet Miksához, Hampton Court, 1567. decz. 10. Cs. L.

⁵⁾ Erzsébet Károlyhoz, Hampton Court, 1567. decz. 10. Cs. L. Mint kivonat meg van nyomtatásban a «calendar»-féle műben n° 1854. 377. l.

oda utasította, hogy amaz esetben, ha Károly meg nem lenne elégedve e felelettel, felajánlja neki ama kedvezményt, melynél fogva Angliában saját katolikus vallásának szabad gyakorlatával bírjon addig, míg, ha elhatározta oda jönni, országában tartózkodnék ama czélből, hogy vele a házasság végett alkudozzék.¹⁾

De mintha Erzsébet félt volna attól, hogy talán a főherczeg e föltételt elfogadhatná, Sussexnek két nappal az említett utasítás után megint új parancsot küldött, melyben meghagyta ennek, hogy mintegy magától kérdezze meg a főherczeget, vajjon csupán azon kevés remény mellett, hogy a királynőt majd csak Angliában fogja a vallási engedményekre reábirhatni, elmenne-e Londonba.²⁾ Miután Erzsébet előtt semmi sem lehetett kívánatosabb, mintha a főherczeg megtagadja az utazást, s miután Sussexnek Bécsben való hosszabb időzése alkalmával saját óhajtaival ellenkező eredménytől tartott, egyúttal megparancsolta követének, hogy rögtön elutazzék, mihelyt fönnebb körülírt feladatának eleget tett.³⁾

Azonban Sussex királynőjének ez eljárásával nem értett egyet. Szívesen látta volna, ha a főherczeg Erzsébet királynőnek kezét nyújtja, s örömei üdvözölte volna a főherczeget, mint urnőjének férjét s mint királyt. Mivel előtte nem voltak ismeretlenek az ármányok, melyeket a Károlylyal kötendő házasság ellen szöttek, Cecilnek nyíltan kijelenté, hogy Erzsébet nem jól teszi, ha azokra hallgat, kik őt lehangolni akarják e házasság iránt, s másrészt buzgón keresgélnek egy más trónutódot, mi által azon veszélynek, melyben most van, bizonyára csak növekednie kell.⁴⁾ De bár Sussex legjobb szándékai Erzsébet által meghiusítva lőnek,⁵⁾ mégis mint en-

¹⁾ Calendar of state papers, Erzsébet Sussexhez, 1567. decz. 10. n° 1857. 378. l.

²⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 1858. 378. l. Erzsébet Sussexhez, 1567. decz. 12.

³⁾ Ibid. Is not to do anything contained in his former letter (decz. 10-kérőlt kelt levél) repugnant to this and is to return as soon as he has imparted her pleasure now sent.

⁴⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 1871. 382. l. Sussex Cecilhez, Bécs, 1567. decz. 19.

⁵⁾ Ibid. n° 1935. 394. l. Sussex Cecilhez, Bécs, 1567(68) jan. 10.

gedelmec alattvalónak kellett cselekednie, s ugyanazért a császárt urnőjének elhatározásáról értesíté. Valószínűleg Miksa császár, ki Erzsébetnek fivérével házasságát igen szívesen látta volna, még mindig remélt, vagy talán oly emberek módjára, kik minden kilátás hiánya mellett valamely megkedvelt eszmétől mégis csak nagy nehezen tudnak megválni, Erzsébet ravaszságáról még mindig nem volt meggyőződve, de midőn Sussex a királynő határozatait vele közölte, csakugyan ez nagy hatással volt reá s elhalaványodott. ¹⁾ Csakhamar azonban ismét magához tért, s azt kívánta a követtől, hogy a mit előszóval kijelentett, írásban is adja át. ²⁾

Miután Miksa, január 4-én, egy vasárnapon, Sussex kezeiből a térdszalagrend jelvényeit nyilvánosan átvette, ugyanaz napon ez ünnepély tiszteletére tartott lakoma után, az angol követnek azt mondta, hogy Erzsébet válaszát, a főherceggel közölni akarja. »Bár gondolhatom« — mondá a császár — »hogy e válasz, az ő várákozásainak meg nem felel, még sem akarok semmit elmulasztani ez ügyben, mivel tudom, mily nagyon érdekli fivéremet, s mivel úgy hallok, hogy a királynő szeretné, ha a lelkiismereti kérdés, becsülete és biztossága szerint oldathatnék meg.« ³⁾ S valóban, Miksa értesítette a főherceget Erzsébet válaszáról, melyet »varium, ambiguum, intricatum et obscurum« nevekkel illet. ⁴⁾ Különbösen a császár most is elkerülte azt, hogy Károly elhatározásaira bármi tekintetben döntő befolyást gyakoroljon; teljesen annak akaratára bízta, vajjon a katolikus vallást elhagyja-e vagy sem? s csak arra kérte, hogy legelőkelőbb tanácsosait hallgassa meg, s majd azután tudassa nézeteit. ⁵⁾ Károly nem sokáig késétt nézeteivel. Méltányolta a császár válaszát, hogy Erzsébet eljárása ki nem elégítheti, s föl kérte őt arra, hogy mindent elkövessen, hogy hamar megtudhassa, hogy áll az egész

¹⁾ Calendar of state papers 1566—68, n° 1912. 389. l. Sussex Cecilhez, Bécs, 1567(68) jan. 3.

²⁾ Ibid.

³⁾ Calendar of state papers 1566—68, n° 1936. 395. l.

⁴⁾ Miksa Károlyhoz, Bécs, 1568, jan. 11. Cs. L.

⁵⁾ Miksa Károlyhoz, Bécs, 1568, jan. 11. Cs. L.

ügy? ¹⁾ Miksa csakugyan félbeszakítás nélkül alkudozott az angol követtel, de miután Erzsébet sem magán kápolnát, sem pedig s még kevesebbé nyilvános templomot zenével, énekesekkel s a többi katolikus szertartásokkal megengedni nem akart, ²⁾ és a császár, ki fivére által kötve volt, követeléseitől el nem állhatott, ennél fogva minden közlekedés sikertelen maradt. Január 21-én, délután 4 órakor, ment végbe ama kihallgatás, melyen Sussex, a császártól elhatározó feleletet nyert. ³⁾

Erre az angol követ úgy vélte, hogy az udvariasság egy tényével tartozik, s ugyanazért engedélyt kért arra, hogy Grácba a főherceghez utazhassék. Károly beleegyezésével, Miksa e szándékot megghiúsítani törekedett. ⁴⁾ De ez nem volt lehetséges, s miután a császár a főherceget a tett kísérletek sikertelenségéről értesítette, Károly az angol követ elfogadására legelőkelőbb udvaronczi néhányát küldte ki. ⁵⁾

Sussex február 2-án érkezett Grácba. ⁶⁾ Csalódnánk, ha azt hinnők, hogy Sussex Grácban újból azon fáradozott, hogy a legutolsó pillanatban a főherceget más nézetre bírja. Csupán csak arra szorítkozott, hogy sajnálatának adjon kifejezést arra nézve, hogy valamennyi alkudozások egészen sikertelenek voltak.

Végre Sussex bucsút vett azon szavakkal, hogy Erzsébet minden angollal együtt hitte, hogy a főherceg az ő vallási nézeteiben nem egészen szilárd, s ugyanezért a katolicismustól könnyen elpártolna, valamint azon szavakkal, hogy Erzsébet megdicsérte a főherceg vallási állhatatosságát, s hogy most már ő azért utazik haza, hogy valamely utat s módot találjon, hogy a császár és a főherceg kielégítést nyerhessenek. ⁷⁾

Miután Károly főherceg Erzsébet számára egy levelet

¹⁾ Károly főherceg Miksához, Grác, 1568, jan. 14. Cs. L.

²⁾ Velencei jegyzék, 1567(68), jan. 22. Á. L.

³⁾ Calendar of state papers 1566—68, n° 1967, 404. l.

⁴⁾ Károly Miksához, Grác, 1568, jan. 24. Cs. L.

⁵⁾ Károly Miksához, Grác, 1568, febr. 3. Cs. L.

⁶⁾ Ibid.

⁷⁾ Ibid.

adott át az angol követnek, ¹⁾ ugyanez február 3-án Gráczt elhagyta, ²⁾ hogy Ausztriában való hosszas tartózkodása után megint hazájába visszatérjen.

A leghosszadalmasabb s gyakran kinos alkudozások ezzel véget értek.

Hogyha Erzsébet 1560. évben megakadályozta a házasságot, s azután Ferdinánd császárra kívánta a hibát hártani, meg kell vallanunk, hogy ezúttal is minden sikerre irányzott kísérletet meghiusítani törekedett.

Mig Cecil, valamint a norfolki ³⁾ herceg és az angol nagyok tetemes része a főherceggel leendő egybekelést óhajtottá, másrészt Erzsébet kezdettől fogva csupán azon szándékkal bocsátkozott az alkudozásokba, hogy férjhez ne menjen, s valamint később megint egyszer a francia Anjou herceget boldondá tartotta, hasonlóképen ezúttal is a Habsburgokat csak czéljaira kizsákmányolni iparkodott. Egészen úgy, mint a korábbi években, most is az osztrák házasságot csak arra használta fel, hogy Spanyol és Franciaországot sakkban tartsa. ⁴⁾ Ugyanezért, hogy végleges elhatározás által az említett hatalmak egyikét se gerjeszsze határozott föllépésre, mindenképen késlelteti az alkudozásokat, ígér és megtagad, reményeket kelt s meg újra megsemmisíti azokat.

Bármint hangsúlyozhatta is előtte a francia követ, hogy Istennek a világ teremtése végett csak hat napra volt szüksége, míg ő nyolczvan nap alatt egyszerű eltökélésre jutni nem képes, ⁵⁾ még ez sem hozza ki a sodrából, mert meg van győződve, hogy határozni nem is akar.

Teljességgel nem akar férjhez menni, s akarata ellenére politikai viszonyok által látja magát arra kényszerítve, hogy a házasság iránt hajlandóságot színleljen. Ha a politikai helyzet az ő előnyére változik, akkor a spanyol követet hívja, hogy annak, mint gyóntató atyának, bűneit meggyónja. De hogyan gyónik? Miután minden izében hiú nő, tehát örömet és győ-

¹⁾ Károly Miksához, Grác, 1568. febr. 3. Cs. L.

²⁾ Ibid.

³⁾ Froude, VIII. köt. 276. l.

⁴⁾ Fontes rerum Austriacarum, XXX. köt. 306. l.

⁵⁾ Mignet, I. köt. 416. l.

nyörüséget okoz neki, hogy a gyónásnak e különös neme alatt elbeszélje, miszerint valamennyi fejedelem, az egyetlen Don Carlos spanyol herceg kivételével, lábainál s az ő birhatásáért epedtek és sóhajtoztak. ¹⁾ De habár épen úgy, mint a svéd Krisztina, gyakran mondotta, hogy inkább akar meghalni, mint egy férfinak kezét nyújtani, mégis néha keserű érzés vett erőt rajta, mely leginkább akkor tört ki, midőn a játék közepette hirül hozták neki, hogy Stuart Máriának fia született, s akkor azután megnyugvásteljes, búskomor hangulatban így szólt: »Skócia királynője egy szép fiúnak anyja, mig én csak egy száradó fatörzs vagyok.« ²⁾

Mindazáltal ezek csak pillanatnyi kedélyi kifakadások voltak. Különböztetve a házasságot, gyűlölte a férfit, kinek kezét kellett volna nyújtania, s bármi behatóan écsotelhetette is Sussex azon előnyökét, melyek reá és Angolországra nézve a főherceggel való házasságból származnának, ³⁾ mégsem akart róla tudni semmit, hanem a legsúlyosabb körülmények és viszonyok között művésziességgel színlelt, mi kitünő politikai tehetséget bizonyít, s Ausztriát ígéretekkel és kilátásokkal tartotta.

Azonban mind e kilátásokat és ígéreteket ismét megsemmisítette, midőn elég okos volt a vallás-kérdést előtérbe helyezni, s midőn Károly lelkiismeretétől olyan dolgokat követelt, melyekre nézve előre meg volt győződve, hogy nem fogja teljesíteni. Kétségkívül buzgó protestáns nő volt, de bizonyynyal nem tévedés, ha merészkedünk azt állítani, hogy most kevesebb hitbuzgóságból, mint inkább politikából tette, hogy sem magán-kápolnát, sem énekeseket, sem misét megengedni nem akart, bár nem lehet eltagadni, hogy az akkori vallásos érzelmekre való tekintettel ebbeli aggodalmainak némi alapja is volt.

Majdnem megfoghatatlannak tetszenék, hogy Bécsben mikép engedték magokat éveken át ígéretekkel és biztatásokkal vigasztalni, ha nem tudnók, hogy ugyanott nagy várakozások és tervektől elvakítva, kitartók voltak addig, mig csak

¹⁾ Froude, VII. köt. 243. l.

²⁾ Froude, VII. köt. 428. l.

³⁾ Calendar of state papers 1566—68. n° 1788. 301. l. és Froude VIII. köt. 271. l.

a remény egy szikrája csillámlott, s ha nem tudnók, hogy legkönnyebben csalódik az, a ki remél.

Károly főherceg azt mondta, hogy a nagy czél végett, melyet atyja e házassághoz kötött, s melyet most Miksa is ehhez köt, türelemmel akar lenni. ¹⁾ S csakugyan e házasságtól igen sokat vártak. Maga a római egyháznak egy bibornoka volt az, ki Károlyt felhívta, hogy ez, az Isten által nyújtott alkalmat felhasználatlanul ne hagyja. Erzsébet fiatal, szép, bátor és okos, s ha mint erényeinek fénypontja a katolikus vallás hite hiányozik, épen ő van hivatta emez akadályt elhárítani, s a házasság által őt a catholicismus karjaiba visszavezetni. ²⁾

Hogyha az egyházi fejedelemlél csupán vallási okok döntöttek, másrészt Miksa politikai okokra is, s mindenekelőtt családja s az uralkodó háznak érdekeire is figyelemmel volt.

Mig annak idejében a Károly főherceg és Stuart Mária, Skócia királynője közötti házasságra vonatkozó tervet élénken támogatta, mert ez által bátyja országait a maga részére megnyerhetni hitte, ³⁾ most szintén e remények forogtak fenn. ⁴⁾ Ennélfogva jelentékeny költségeket sem kimélt, ⁵⁾ s ezért idegenedett el Károlytól, midőn ez egy bajor hercegnőt akart nőül venni. ⁶⁾ Miksa a kérdésben forgó házasságot nemcsak azért óhajtotta, hogy Angolországban szövetségest nyerjen, hanem azért is, mert szegény fejedelem volt, s Károly országaival saját számos gyermekei egyikét elláthatni remélte. Hiszen tudjuk, hogy ugyanez időben Miksa, hasonló indokból, midőn magát betegnek és gyengének érezte, a legszigorúbb titoktartás pecsétje alatt késznek nyilatkozott Don Carlost a császárságban utódául elismerni, hogy ez által számos gyermekei részére Spanyolország pártfogását biztosítsa. ⁷⁾

Miksa tehetséges, de ingadozó és erélytelen természetű

¹⁾ Károly főherceg Miksához, Grác, 1568. jan. 14. Cs. L.

²⁾ Delfino bibornok Károly főherceghez, 1568. jan. 25. Cs. L.

³⁾ Fontes rerum Austriacarum, XXX. köt. 259. l.

⁴⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567(68). jan. 15. Állam-Levéltár.

⁵⁾ Ibid. jan. 29.

⁶⁾ Fontes rerum Austriacarum XXX. köt. 286. l.

⁷⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1567. nov. 13. Á. L.

volt, sokkal inkább akkép vette az eseményeket, a mint ezek kínálkoztak, s a nélkül, hogy maga is hasson ezekre s így látjuk azután, hogy a szóban levő házasságra vonatkozó legélénkebb óhajta daczára, még sem merészelt Károlyra befolyást gyakorolni.

Ennélfogva minden arra irányzott kísérlet, hogy a protestáns Anglia a katolikus Habsburg és spanyol hatalmakkal egybeköttesék, hajótörést szenvedett, még pedig nemcsak Erzsébetnek kétértelmű és őszinteség nélküli magatartása, hanem egyúttal a különféle nemű törekvések végett, melyeket az említett hatalmak mindegyike e házasság által megvalósítani iparkodott.

De ha a bécsi udvar semmit sem érhetett is el, Erzsébet annál szerencsésebb volt, mert a házassági terv folytán sikerült neki keresztülhatolni a legnehezebb időkn, s mert ez által másik czéljához, hogy egykor mint királyi szüz halhasson meg, tíz évi alkudozások után jelentékenyen közelebb jutott.